

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА ДЕТЕТО

2008 – 2018 г.

ВЪВЕДЕНИЕ

Развитието на децата и защитата на техните права е национален приоритет, изискващ концентрация на ресурси, постоянно политическо и обществено внимание и максимална координация на политиките. Националната стратегия за детето е политически документ, който определя приоритетните направления и действия за подобряване благосъстоянието на децата в България. Стратегията се приема в изпълнение на чл. 1, ал. 3 от Закона за закрила на детето (ЗЗД) и се базира на основните принципи, залегнали в Конвенцията за правата на детето на Организацията на обединените нации (ООН).

Европейски рамки

От страна на Европейската комисия (ЕК) са предприети действия за разработването на Общоевропейска стратегия за правата на детето, както и за административно осигуряване на новите политики. Така Европейският съюз (ЕС) ясно идентифицира подкрепата на правата на детето като отделна материя, заслужаваща специфични действия.

На основание чл. 136 и 137 от Договора от Амстердам от 1997 г. през последните години Европейският съюз предприе значителни действия за борба с бедността и социалната изолация. По време на Европейския съвет от Лисабон от 2000 г. Европейският съюз си постави целта да стане *“най-конкурентоспособната и динамична, основана на знанието, икономика в света, способна да има стабилно икономическо развитие с повече и по-добри работни места и по-голяма социална кохезия”*. Приет беше и *“Откритият метод на координация за социална защита и социално включване”* – една от най-важните части, в които е грижата за децата. Откритият метод на координация се използва и като механизъм за взаимен ангажимент между държавите членки и за учене от добрите практики при прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето.

Национални измерения

Държавната политика за детето се осъществява въз основа на приета от Народното събрание Национална стратегия за детето, изградена върху принципите на Закона за закрила на детето. В изпълнение на националната стратегия Министерският съвет приема Национална програма за закрила на детето. Тези документи се основават на принципа за осигуряване висшите интереси на детето и за спазване правата на всички деца в България, като обединяват усилията на всички ангажирани институции при планирането и изпълнението на дейностите.

Стратегията е разработена след оценка на положението на децата в България. Стратегията е съобразена с Конституцията на Република България, законите и подзаконовите нормативни актове, изследвания и национални стратегически документи: Съвместния меморандум по социално включване на Република България и Националния доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване на Република България за периода 2006-2008 г.; Оперативната програма „Развитие на човешките ресурси” (2007-2013 г.); Националната стратегия за демографското развитие на Република България (2006-2020 г.); Национална здравна стратегия (проект); Националния план за действие “Околна среда - здраве”; Националния интегриран план за прилагане на Конвенцията на ООН за правата на детето (2006-2009 г.); Националната програма за училищно образование и предучилищно възпитание и подготовка (2006-2015 г.) и Плана за действие за намаляване броя на необхванатите и отпадащите ученици в задължителна учебна възраст (2007–2009 г.) (проект); Стратегията за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (2004-2015 г.); Националния план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета; Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество и Националната програма за интеграция на бежанците в България.

Анализът на изпълнението на предишните две стратегии за детето ясно показва, че те изиграха своята роля по отношение на определянето на националните приоритети в областта на закрилата на детето и последователното прилагане на конкретни и съгласувани политики и мерки. Това доведе до провеждане на ефективна реформа за повишаване на детското благосъстояние. Като стъпва върху принципите на Правителствената стратегия, на Плана за действие за закрила на децата за 2000-2003 г. и на Националната стратегия за детето за периода 2004-2006 г., следвайки положителните тенденции при изпълнение на политиките за повишаване благосъстоянието на децата в България като част от докладите за изпълнение на Националната програма за закрила на детето, имайки ясна визия за бъдещите предизвикателства, настоящата стратегия разширява своя времеви обхват и поле на действие.

За постигането на оперативните цели на стратегията са формулирани дейности и мерки, както и механизми за финансирането им, и интегриране на политиките за детето. Стратегията е структурирана в три части. В първата част е представено положението на децата в България. Във втората част са формулирани основната цел и оперативните цели на стратегията, както дейностите и мерките за изпълнението им по приоритетни области. В третата част са представени ресурсите за прилагането на стратегията, очакваните резултати и механизмите за мониторинг на изпълнението на стратегията.

ЧАСТ I

ПОЛОЖЕНИЕТО НА ДЕЦАТА В БЪЛГАРИЯ

Демографско развитие

Днешното състояние на българското население е резултат от продължително действие на множество фактори и влияния, една част от които са свързани с общите тенденции, характерни за европейските страни, а други – със специфичните особености на историческото, икономическото и културното развитие на страната.

Сериозно влияние върху демографското развитие на страната оказват общите за развитите страни демографски процеси, като засилена урбанизация, намаляваща брачност и раждаемост, както и характерните за развиващите се страни увеличена смъртност и интензивна емиграция. В резултат на тези процеси България изпадна в сериозна демографска криза¹.

Съвременната демографска ситуация се характеризира с продължаващата през последните 10 години тенденция на намаляване броя на населението. Продължава неблагоприятната тенденция на абсолютно и относително намаляване на детското население в Република България, което показва трайно наложил се процес на застаряване на нацията. Докато през 1989 г. относителният дял на детското население е 25 %, през 2006 г. този дял намалява на 18,5 %, т.е. 1 420 810 деца. От 2001 до 2006 г. се установява постоянен темп на намаляване на детското население. Основните причини за това са ниската раждаемост, значителна емиграция на деца, заминаващи за чужбина със своите родители, и запазващата се относително висока детска смъртност.

През последните години се установява леко увеличение на раждаемостта – докато през 2003 г. коефициентът на раждаемост е 8,6², през 2004 г. достига 9,0 на хиляда, за да се установи на 9,6 % през 2006 г. През 2006 г. в България са родени 74 495 деца, от които 73 978, или 99,3%, са живородени. В сравнение с предходната година броят на живородените се е увеличил с 2903 деца. В градовете живородените са 55 043 деца, а в селата – 18 935 деца, или на 1000 души от градското население се падат 10,1 живородени деца, а на 1000 души от селското население – 8,3 живородени деца.

Анализът от демографска гледна точка показва, че спадът на раждаемостта в страната се дължи на понижената плодовитост на жените в родилна възраст и на намаляването на техния брой. Промяната се дължи както на измененията в социално-икономическите условия, така и на промяната в ценностната система на жените – приоритизират се ценности като завършване на образованието и осигуряване на работа. Ето защо усилията на държавата трябва да

¹ Виж Националната стратегия за демографското развитие на Република България (2006-2020 г.).

² Брой живородени деца на 1000 души от средногодишния брой на населението.

бъдат насочени към създаване на подходящи условия за раждането, отглеждането, възпитанието, материалната осигуреност и социалната реализация на децата.

Въпреки забелязаната положителна тенденция за увеличение на раждаемостта, друг значим проблем е ранната раждаемост (под 20-годишна възраст на майката) – от 25% през 1993 г., тя е 17% за 2000 г. и спада до 14,2% пред 2005 г. През 2005 г. 10 160 деца са родени от майки под 20-годишна възраст, като 401 от тях са деца на майки на възраст под 15 години. Също така следва да се обърне внимание на вредата от абортите и особено на предизвикания от тях стерилитет, който има и своите демографски измерения. Физическата незрелост на майките, опитите за предизвикване на аборт и проблемите, свързани с раждането на детето, водят до различни нарушения във физическото и психическото развитие на децата. Ранното майчинство може да бъде фактор за социално изключване на майката със съответните последици и за детето.

Модели на семейно поведение

Съвкупността от демографските фактори като резултативни индикатори на семейното, респективно на детското, благосъстояние оказва влияние на друг твърде важен показател – модела на семейство, от гледна точка на броя на децата, отглеждани в него, както и на формирането на семейството. Процесът на постепенно преминаване от тридетен през двудетен към едnodетен модел на семейството е твърде сложен и се осъществява в рамките на 50 години. През 1990 г. средният брой на децата в семейството е 1,73, през 1994 г. – 1,24, от 1997 г. той спада на 1,1. През 2000 г. за първи път се регистрира тенденция на слабо нарастване броя на децата в семейството – 1,27³.

Сред факторите, които обясняват ниското равнище на раждаемостта, са и настъпилите промени в разбиранията на семейството за оптималния брой на децата. За съвременните българи приоритет продължава да бъде семейството с две деца като репродуктивен идеал.

Данните от проведеното по време на преброяването през 2001 г. извадково изследване на раждаемостта показват съществено разминаване между идеала за броя на децата в семейството и реализацията на репродуктивните желания на жените на възраст 45-49 години. Според изследването повечето български семейства (близо 70%) желаят да имат две деца, но поради икономически трудности 60% от тях не са успели да осъществят своя идеал. В краткосрочен план те се състоят в реализиране на отложените раждания, а в средносрочен и дългосрочен план - в реализиране в максимална степен на идеала на българското семейство – семейство с две деца, чрез създаването на подходящата социално-икономическа среда за отглеждане и възпитание на децата⁴.

³ Данните са от “Приоритети и политики за благосъстоянието на децата “ГорексПрес, С-я, 2002 г.

⁴ Национална стратегия за демографско развитие 2006-2020.

България е на едно от първите места сред източноевропейските страни по относителен дял на извънбрачни раждания от всички родени деца. Абсолютният и относителният дял на децата, родени извън брак, устойчиво се увеличава – от 38,4% през 2000 г. този дял нараства на 49,0% през 2005 г. През 2006 г. броят на живородените извънбрачни деца е 37 569 или 50,8% от всички деца. Високата извънбрачна раждаемост може да се обясни със значителното нарастване на броя на фактическите съпружески съжителства, което се потвърждава от обстоятелството, че при 60% от извънбрачните раждания бащинството на детето е установено, от където може да се предположи, че тези деца живеят в семейна среда. При около 1/5 (20,3%) от всички живородени деца бащата е неизвестен.

Изключително висок е и броят на абортите сред най-младите – момичетата и жените до 20-годишна възраст. По този показател България е на едно от първите места сред европейските страни. През 2005 г. 9,3% от регистрираните аборти са извършени на момичета под 19-годишна възраст – 3890, като от тях 211 са при момичета под 15 години.

Националната статистика и изследванията констатираат тенденция на промяна и в брачното поведение – продължават да намаляват сключените бракове и да се запазва броят на разводите. Сключените бракове през 2006 г. са 32 773, или със 728 по-малко от предходната година. От тях 79,6% са сключени в градовете. В селата са сключени 6672 брака. През 2006 г. броят на регистрираните разводи е 14 828 и той е близък до този през 2005 г. (14 676 развода). По-голямата част от тях (12 144 развода) се регистрират в градовете.

Детската бедност

Бедността е явление с много измерения, а не само въпрос на липса на доходи сред част от населението. Съгласно концепцията за детската бедност, използвана от Изследователския център на УНИЦЕФ „Иноченти”, „детската бедност е ситуация, при която детето има стандарт на живот, който не допринася за неговото физическо, умствено, духовно, морално и социално развитие”⁵.

През 2006 г. равнището на бедност за децата до 15 години е 15,1% при средно за групата 16-64 г. от 12,3 %. Рискът от бедността е най-голям при децата със самотен родител и при децата в многодетни домакинства. Близо едно от всеки три деца със самотен родител (31,1 %) живее в бедно домакинство. Рискът от бедност е особено силен и за многодетните семейства – 28,6% от домакинствата с три и повече деца живеят в бедност, и допълнително се засилва за децата от уязвимите малцинствени етнически групи, в частност ромската и турската⁶.

Рискът от бедност е най-голям в домакинствата, в които никой не работи, но има зависими деца. За важността на достъпа до пазара на труда красноречиво

⁵ Innocenti Social Monitor 2004. Economic Growth and Child Poverty in the CEE/CIS and the Baltic states.

⁶ Виж Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси 2007-2013г.”

говори фактът, че равнището на бедност сред домакинствата, където всички възрастни работят, е незначително – 1,1 % за домакинства без деца и 1,2 % за домакинства с деца⁷.

Последица от бедността при децата е също така нарушаване на техните права и лишаването им от равни възможности за бъдещо развитие. От друга страна нарушаването на основни права на децата по различни причини (различни форми на дискриминация) е предпоставка за бедност. Друго следствие от бедността е, че тя влияе индиректно върху процеса на социализация.

Измеренията на детската бедност предполагат разглеждане на взаимовръзките и тенденциите сред децата, като се използва подход, основаващ се на правата, отразявайки състоянието на децата в няколко сфери – здравеопазване, образование и личностно развитие, социално включване и участие, както и други нововъзникващи в бързо променящия се свят потребности. Напредъкът при показателите за благосъстоянието на децата, които не са свързани с доходите, е различен в различните региони и населени места, като детската бедност преобладава повече в селските райони.

Намаляването на риска от изпадане в бедност и социално изключване е един от основните дългосрочни приоритети на българското правителство. Налице е тенденция за намаляване равнището на бедност сред населението, но все още рискът от бедност е по-силен за някои от идентифицираните рискови групи (етнически малцинствени групи, възрастни жени, самотни родители, деца в риск, дългосрочно безработни и други).

Здраве

Промените в детската смъртност са чувствителен показател за икономическото и културното развитие на обществото. След достигнатото високо равнище от 17,5 % през 1997 г. коефициентът на детска смъртност непрекъснато намалява и през 2005 г. достига 10,4 %. През 2006 г. коефициентът на детска смъртност е 9,7 %, като остава по-висок при някои от етномалцинствените общности и особено при ромите. Въпреки че през последните години детската смъртност в България непрекъснато намалява, тя продължава да е по-висока от тази в европейските страни. В повечето от страните в Европа коефициентът на детската смъртност е между 3,0 и 5,0 %. В Унгария, Полша, Латвия, Литва и Словакия нивото на този показател е в границите между 6,2 и 7,8 %. Само в Румъния има по-висока стойност на показателя от нашата страна – 15,0 %.

За определяне на възрастовата типология на смъртността се приемат следните възрастови интервали: 0-4 навършени години и 5-18 навършени години.

Броят на починалите деца от 0 до 4 навършени години е 857, като децата до 1 година са 720 или 84,5%. Водещи в причините за детската смъртност (0-1 година)

⁷ Доклад за изпълнението на съвместния меморандум по социално включване на Република България.

са състояния, възникнали в перинаталния период, а от тях - хипоксия и асфиксия. Следва относителният дял на вродените аномалии като причина за смъртност, а след тях - болести на дихателната система. За периода от 1 до 4-годишна възраст за 2006 г. водещи причини за смъртност са болести на дихателната система, следвани от външни причини и т. н

Детската смъртност се свързва с теглото под установените норми, честотата и тежестта на инфекциозните заболявания, които от своя страна в голяма степен се повлияват от храненето. Основни причини за смъртта на деца под 1-годишна възраст през 2004 г., които могат да имат отношение към храненето в тази възраст са: болести на дихателната система – 188,9 на 100 000 живородени деца, инфекциозни болести и паразитози – 64,4 на 100 000 живородени, болести на храносмилателната система – 20 на 100 000 живородени деца. Травмите и отравянията при децата под 1 година, които могат да бъдат свързани с грижите за отглеждане на детето, са причина за смъртност при 48,7 на 100 000 живородени деца и се подреждат на 6-о място в основните причини.

Основните причини за смърт на децата до 4 навършени години са някои състояния в перинаталния период, на които се дължат 32,6 %, следват болестите на дихателната система – 17,4 %, вродени аномалии – 15,8 %, болести на органите на кръвообращението – 10,7 %, и външни причини за заболяемост и смъртност – 5,1 %.

При децата над 5 години се появяват различия в причините за смъртността, които се доближават по причините за смъртност, както в европейските страни. Броят на починалите деца на възраст от 5 до 18 години е 474. Основните причини за смърт са външни причини за заболяемост и смъртност, чийто относителен дял е 53 %, следват новообразуванията, болести на органите на кръвообращението и болести на дихателната система.

Основните причини за високата детска смъртност, особено висока при малцинствените групи, могат да се търсят в по-лошите материално-икономически условия на живот, затруднения достъп до здравни грижи и здравни ресурси и, особено за ромската общност, значително по-ниското образователно ниво. Според проучване по проект на програма ФАР BG 0006.08 – „Осигуряване на достъп до здравеопазването за малцинствата”, насочено към измерване на обективния здравен статус на ромите, е видно, че болен човек има в приблизително 80% от посетените ромски домакинства в 10 града с компактно ромско население. В една четвърт от посетените домакинства е регистриран човек със значителна степен на трайно увреждане (загубена трудоспособност – 50% и повече). Проучването посочва, че ромските жени и деца в България са специална рискова група по отношение на здравния статус.

На първо място като причина за хоспитализация сред децата са болестите на дихателната система (37%), следвани от инфекциозни болести и паразитози (8%).

На трето място са травмите и отравянията - 6%, на четвърто - болестите на храносмилателната система (6%).

Рисковите фактори на средата и храненето определят появата на отдавна забравени заболявания, каквото е туберкулозата. От 2000 до 2003 г. средногодишно са възниквали по 3557 нови случая на заболяване от туберкулоза, от които 275 средно годишно са новите случаи при деца. През 2005 г. общият брой регистрирани заболявания от активна туберкулоза на деца до 17 години са 781, като 227 от тях са новооткрити. През 2006 г. на 100 000 деца новооткритите случаи средногодишно са 16,6.

В сравнение с 2000 г. през 2003 г. регистрираните заболявания от злокачествени новообразувания при децата от 0 до 17 навършени години се увеличават с 26%. Новооткритите злокачествени новообразувания от 135 през 2000 г. нараства на 148 през 2005 г., което предполага връзката на тези заболявания с храненето и грижите, които се полагат за отглеждането на детето, както и с достъпа до здравни грижи при децата от семейства с различен социално-икономически статус и етническа принадлежност.

През последните 10 години в редица представителни за страната изследвания и статистически данни бяха констатирани изключително тревожни тенденции по отношение на здравето на децата и младите хора, свързани с тяхното поведението, като:

- рисково сексуално поведение, висока честота на ранната бременност (до 19 г.) и увеличаване броя на абортите в същата възраст;
- широко разпространение на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества (цигари, алкохол, наркотици, лекарствени средства);
- разпространяване на агресивността и насилието;
- нарастване броя на сърдечно-съдовите заболявания и смъртността от тях.

По брой на ражданията и абортите на момичета във възрастта от 15 до 19 години България заедно с Русия е на първо място в Европа (на 1000 жени – 36,1 % раждания на момичета до 19 години и 35,8 % аборта в същата възраст). Броят на официално регистрираните случаи на заразяване със сифилис на млади хора до 17 години е нараснал от 4,4 на 100,000 през 1990 г. на 36,7 на 100,000 през 2001 г. Тревожно нараства и броят на младите хора, заразени с ХИВ. Осем процента от ХИВ-позитивните лица са на възраст от 15 до 19 години, 46% са на възраст от 20 до 29 години.

Проучване на здравния риск при деца в предучилищна възраст показва, че само 28% от децата живеят в среда без тютюнев дим⁸. Освен това вече е доказано, че бебетата на майки пушачки се раждат със значително по-ниско тегло и

⁸ Изследване на Министерство на здравеопазването.

ръст и с ясно изразена хипотрофия. Активното и пасивното тютюнопушене от страна на майката през време на бременността са свързани с намалени функционални показатели на дишането при 4-7-годишните изследвани деца.

Психичното здраве на децата е друг значим обществен проблем за страните от ЕС, включително за България. Двадесет процента от децата и юношите страдат от развитийни, емоционални и поведенчески проблеми, а около 12% - от психични разстройства⁹. Психично-здравното благополучие на децата зависи от осигуряване на благоприятни условия за емоционалното им развитие. Тези условия предполагат родителите и училището да осигурят отношения на доверие, което постепенно да позволи изявата на естествените таланти и формирането на личността и светогледа на децата през призмата на умения за разбирателство, общуване и капацитет за социално участие. По този начин зависимостта, характерна за ранното детство, се трансформира в автономност и готовност за живот в общности. Задачите около развитието се изпълняват от родителите, а в последствие – и от училището. На настоящия етап капацитетът на българските семейства и училища да предоставят отношения, чрез които децата да постигат самостоятелност и психично здраве, е нисък. Този проблем изисква изграждане на политики, стратегии и нормативна база, позволяващи въвеждане на услуги за деца, родители и представители на училището.

Образование

Процесите на икономическа и културна глобализация поставят все по-настоятелно проблема за качеството на образованието. Нарастващата взаимосвързаност на икономиките и обществата, предизвикана от бума на информационните технологии и все по-свободното движение на капитала, обвързва все по-видимо просперитета на страната и индивида със знанието и технологиите, със способността за учене и за осмисляне на опита.

Изключително неблагоприятно въздействие върху бъдещото развитие оказват и увеличаването на неграмотността и влошаването на образователната структура сред младите хора до 24 години. Всеки пети от тях има по-ниско от средно образование. Неграмотността в редица случаи се съпровожда със социални рискове – безработица, бедност, липса или недостатъчни грижи за здравето и образованието на детето, отклоняващо се понякога поведение. Всичко това оказва отрицателно въздействие по отношение на децата и тяхното развитие.

По данни на Националния статистически институт записаните в детските градини деца през 2005 г. са 206 243, в начален етап (I-IV кл.) – 273 045, в прогимназиален етап (V-VIII кл.) – 295 160, в гимназиален етап (IX- XIII кл.) – 367 350.¹⁰

⁹ Съгласно СЗО, 2005: "Declaration and Action Plan on Child and Adolescent Mental Health", WHO Ministerial conference, Helsinki, Finland 2005.

¹⁰ РБ, НСИ, "Статистически справочник" 2006г.

Тревожен е фактът, че при съществуващата обща тенденция за намаляване на раждаемостта, относителният дял на децата, непосещаващи училище, остава висок през последните години. По данни на регионалните инспекторати по образование (РИО) за учебната 2004/2005 г. са отпаднали 19 193 ученици, записани в началото на годината, от общо 963 051, което прави 1,99% от учениците. За първия срок на учебната 2005/2006 г. равнището на отпадналите ученици е 1,23 %, като в това число не се включват подготвителните групи. Разбит по различните нива на образование анализът показва, че най-висок е процентът на отпаднали ученици в най-горните класове – 1,67 % са отпадналите от 9-13 клас. За другите нива на образователната система статистиката е следната: 0,42 % са отпаднали от подготвителна група; 0,75 % са отпаднали от 1-4 клас; 1,17 % са отпаднали от 5-8 клас.

По данни на регионалните инспекторати по образованието в началото на учебната 2006/2007 г. са записани 560 129 ученици от 1 до 8 клас, в паралелките 9-12 клас (непрофилирано обучение) – 32 286 ученици, в паралелки 9-12 клас (профилирано обучение) – 147 232 ученици, в паралелките 9-13 клас (професионално обучение) – 177 497 ученици, като общият брой на записаните ученици е 917 144 ученици. Отпадналите ученици от началото на учебната година до април 2007г. са, както следва: от 1 клас – 922, от 2 клас – 875, от 3 клас – 886, от 4 клас – 1 250, от 5 клас – 2 140, от 6 клас – 1 377, от 7 клас – 1 395, от 8 клас – 1 423, от 9 клас – 409, от 10 клас – 215, от 11 клас – 134, от 12 клас – 97, от 13 клас – 264, или общият брой на отпадналите ученици е 11 410 ученици, което е 1,24% от обхванатите от училище деца.

При анализа на причините за отпадането от училище в съществуващите източници и проведени вече изследвания се констатира, че те обикновено се групират в няколко основни категории: икономически, етнокултурни, социални, педагогически. Основните фактори, които според емпиричните данни оказват силно влияние върху отпадането от училище, са:

1. Лошо икономическо състояние на семейството, в което детето живее. Този факт става още по-значим, когато по-голяма част от семействата в лошо икономическо състояние са част от етническите малцинства.

2. Придържането към определени културни стереотипи, особено когато семейството живее в компактна група сред представители на собствения етнос. Етническата принадлежност проявява влиянието си върху отпадането от училище както чрез икономически мотиви за напускане, така и чрез т.нар. семейни причини (ранни бракове, непълни семейства и др.).

3. Третата основна група мотиви за отпадане от училище се определя от училищната среда и свързаните с нея педагогически фактори: трудности, които детето среща в училище; интерес към учебния процес и произтичащото от него

желание/нежелание да се посещава училище; конфликтни отношения със съученици и/или учители; качество и методи на преподаване и подкрепа на децата с трудности при усвояване на учебния материал.

Съществуват и някои обективни страни на училищната среда, които влияят върху отпадането от училище и върху броя на прекараните от детето години в училище – наличие и ефективност на предучилищната подготовка, качество и сложност на учебното съдържание, квалификация на учителите, обучение в смесени и непълни паралелки, брой прекарани години на детето в училище и др.

През последните години се увеличава значението и на миграцията на родителите, като причина за напускане на детето от училище. От началото на учебната 2006 г. до април 2007 г. от 1 до 8 клас в задължителна училищна възраст са заминали за чужбина 1340 ученици.

Друг подценяван доскоро проблем е проблемът за психичноздравното развитие на учениците. Статистката сочи, че всяко 5-о дете в България има емоционално разстройство, процентът на грубиянско поведение и употребата на наркотици се покачва. Оттук следва и ролята на училището като най-значимата социална територия, предоставяща грижи за децата и юношите. Мнението на експертите и учителите¹¹ потвърждава необходимостта от повишаване на квалификацията им относно партниране на учениците и техните семейства при наличие на емоционален или поведенчески проблем. Необходимо е да се разработват училищни политики за повишаване здравното благополучие на учениците.

Деца с изявени дарби

Понастоящем в училищата по изкуствата и в училищата по културата се обучават над 7000 деца с дарби. Голяма част от тях са лауреати на различни национални и международни конкурси, участват във фестивали, изнасят концерти.

През 2006 г. по реда на Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с дарби, приета с Постановление № 298 на Министерския съвет от 2003 г., закрила от Министерството на културата са получили 152 деца с дарби чрез стипендии и еднократно финансово подпомагане. През 2007 г. те са били 154. Деца с изявени дарби са получили закрила също така от министъра на образованието и науката, министъра на земеделието и продоволствието, председателя на Държавната агенция за младежта и спорта, както и от кметове на общини. В Програмата на мерките за закрила на деца с дарби са планирани стипендии за 700 деца от общинските училища.

Годишният анализ на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) за 2006 г. показва, че общият брой деца с изявени дарби е 2007, почти равно

¹¹ "Образование и психично здраве", доклад от конференция в СУ "Климент Охридски", 31 май 2007 г., София.

разпределени по пол. В системата на общообразователните училища се обучават много даровити деца с доказана изява на дарбата, независимо от това, че не са постъпили в специализирано училище в съответната област.

Децата с дарби в България се изявяват изключително на национално ниво (80,32% от всички даровити) и в много по-малка степен – на международно ниво – 20,33% .

Сравнителният анализ на практиката на отделите „Закрила на детето” през последните 3 години показва, че общият брой на децата с изявени дарби, с които са работили социалните работници, остава сравнително постоянен. През 2003 г. този брой е 83 за цялата страна, през 2004 г. – 144, и през 2005 г. – 104 деца. Съгласно Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с дарби социалните работници от отделите за „Закрила на детето” могат да дават консултация и да дават информация за възможностите за постъпване в училища по изкуствата и в спортни училища.

На практика почти постоянният брой на децата с изявени дарби през годините означава, че този брой се определя не от действително даровитите и талантиви деца, а от броя на първите три места, и зависи в голяма степен от това, колко програми са обявени от Министерството на образованието и науката, Държавната агенция за младежта и спорта и Министерството на културата на национално ниво. Направеният преглед на нормативната уредба потвърждава този извод и означава, че е необходима национална политика за откриване, стимулиране и изява на дарбата както на спечелилите призови места деца, така и на тези, които не са класирани, но притежават талант и способности.

Деца в риск

Деца, настанени в специализирани институции

Общият брой на децата в специализираните институции през 2006 г. е 8653. В сравнение с 2001 г. броят на институционализираните деца намалява с 31,4% (3956).

Проследявайки данните от 2001 до 2006 г. може категорично да се каже, че се утвърждава трайна тенденция към намаляване броя на децата в специализирани институции, но въпреки това техният брой все още е голям. Намаляването на относителния дял на децата в специализирани институции спрямо детското население в страната е от 0,78% през 2001 г. на 0,61% през 2006 г.

Според резултатите от проведено от ДАЗД проучване най-голям е относителният дял на децата в специализирани институции, които са от семейства с един родител – 46%, или 3958 деца. Родителите на 40% (3460) от децата са безработни, с много нисък социален статус и са в невъзможност да се справят с отглеждането им. Децата от многодетни семейства са 27% от настанените в специализираните институции (2328), следвани от децата, които са изоставени или подхвърлени от своите родители – 15% (1322), и децата, на които единият родител е

починал – 8,6% (742). Пълни сираци са 2% от настанените в специализирани институции, или 174 деца. В специализираните институции се намират 159 (1,8%) деца, родени от непълнолетни родители – майки под 18-годишна възраст.

През 2006 г. се увеличава и броят на децата на чужди граждани и бежанци, настанени в специализирани институции в България, с 56% спрямо предходната година. През 2005 г. те са 62, през 2006 г. – вече са 97. Подобен проблем съществува и в останалите страни - членки на Европейския съюз, което е основание за предприемане на специални мерки в социалната политика.

Националното проучване на ДАЗД показва, че през 2006 г. повече от 80% от децата, намиращи се в специализирани институции, имат семейство и са настанени поради невъзможност да бъдат отглеждани в семейна или близка до семейната среда.

Основните фактори, които обуславят настаняването на децата от семейства в неравностойно социално положение в специализирани институции, са трудностите, които те срещат при отглеждането им (икономически, психологически, социални), съчетани с липсата на достатъчно алтернативни на институционалната грижа услуги. Основните рискове, на които са подложени децата в тези семейства, са свързани с качеството на живот, климата в семейството и достъпа на децата до образование. Тези данни показват необходимостта от съответни превантивни и подпомагащи политики с цел ограничаване на риска “бедност”, както и необходимостта от нови гъвкави форми за социални услуги и подкрепа на семейството като основен фактор за развитие на детето.

Деца със специални образователни потребности

С промените в нормативните актове в системата на народната просвета през 2003 г. и с приемането на Националния план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета започна процесът на поетапно въвеждане и осъществяване на интегрираното обучение. Важна стъпка в този процес бе изграждането на екипите за комплексно педагогическо оценяване (ЕКПО) към регионалните инспекторати по образование. Техният състав и функции са определени в Правилника за прилагане на Закона за народната просвета (ППЗНП). Основната цел на комплексното педагогическо оценяване от ЕКПО е да се извърши първична оценка на общото развитие на детето или ученика, въз основа на която да се препоръча видът и формата на обучение, детската градина или училището към което се насочва за обучение детето или ученикът, и видът на ресурсното осигуряване или подпомагане.

В резултат на образователната политика, насочена към развитие на интегрираното обучение, през учебната 2006-2007 г. в детските градини и в общообразователните училища се обучават интегрирано 4400 деца и ученици със специални образователни потребности, които се подпомагат от 700 ресурсни

учители и специалисти. Открити са 28 ресурсни центъра за подпомагане на интегрираното обучение и възпитание на деца и ученици със специални образователни потребности.

Независимо от успехите на интегрираното обучение наблюденията върху резултатите от дейността на ЕКПО през изминалите няколко години, както и оценката на процеса на включване на децата със специални образователни потребности в общообразователна среда показват, че е необходима екипна работа за създаване на подкрепяща среда в детските градини и в училищата за усъвършенстване на методологията и модела на оценката на образователните потребности на децата с увреждания и насочването им към общообразователни училища.

Деца – жертви на насилие и експлоатация

Проучванията и анализите на ДАЗД показват, че насилието срещу децата е актуален за България проблем – 77,4 % от регистрираните случаи на насилие са в семейна среда. Световната практика показва, че когато една система работи добре, това води до увеличаване броя на случаите, за които се сигнализира и по които се работи. През 2006 г. подадените сигнали за насилие над деца са 2855, като по 1742 са предприети мерки от отделите „Закрила на детето”. Спрямо предходната година случаите, по които са предприети мерки за закрила по ЗЗД, се увеличават с 22%.

Анализът на случаите, по които са работили отделите „Закрила на детето”, показва, че при децата, отглеждани от двама родители, най-често се среща физическо и психическо насилие спрямо детето, докато при децата, отглеждани от самотен родител, най-често майка, по-често съществува риск да станат жертва на сексуално насилие и пренебрегване. Във възрастов план, най-голямата група деца – жертва на насилие, е между 8 и 14 години (57% от всички деца – жертва на насилие); следвани от децата на възраст между 15-18 години (17%); децата от 4 до 7 години – 15,8% и тези между 0-3 години – 10,6%.

Устойчива тенденция през последните години е насилието в образователна институция да е най-разпространено след насилието в семейството. Ставаме свидетели на все по-често проявяващи се актове на агресия и насилие, които не само системата за закрила на детето, а обществото като цяло не може да предвиди, да обясни и адекватно да реагира, защото са резултат на дълбоки и комплексни причини и влияния. През 2006 г. отделите „Закрила на детето” са регистрирали 116 случая на насилие от дете върху дете. Мерки за закрила са предприети по 110 случая на насилие в образователна институция. Анализите показват, че в голяма част от училищата детето не получава разбиране и подкрепа, което води до нарастване на проявите на насилие и агресивност в училище. Учителите и педагогическите съветници не са подготвени да се справят с този проблем. Все още репресивните мерки преобладават пред превантивните. Голяма част от училищата нямат капацитет за създаване на училищни програми по

превенция на насилието. Преобладаващите случаи на физическо и психическо насилие в образователните институции определят необходимостта от развиване на дейности, насочени към повишаване компетентността и на учителите и на децата за справяне с агресивното поведение и конфликтите.

Ескалацията на агресивното и проблемно поведение на децата показва, че в работата по превенция на насилието е необходим междуинституционален и интердисциплинарен подход на местно ниво и изграждане на партньорска мрежа с ясно очертана роля на всеки от партньорите, които работят като мултидисциплинарен екип. Основната функция на екипа е да разкрива пространство за разговори с децата и хората, които се грижат за тях, позволяващи да се измества акцента от насилието към агресивността и нейните причини.

Деца на улицата

Децата на улицата са една от най-уязвимите групи на деца в риск. Към април 2007 г. общо регистрираните в страната просеци и работещи на улицата деца са 647. Тези деца изпадат в състояние на безнадзорност поради липса на контрол и родителска безотговорност. Животът на улицата често замества проблемната семейна среда и насилието в дома. Повечето от децата от тази рискова група произхождат от семейства, чието материално състояние е под социалния минимум. Поради незрялост и незащитеност за всички деца от тази целева група съществува потенциален риск от недохранване, трудова експлоатация, физическо и сексуално насилие, злоупотреба с упойващи вещества, въвличане в престъпна дейност.

Тежки форми на детски труд

Друг тежък проблем, за чието решаване се изискват усилията на всички държавни институции и гражданското общество, е защитата на децата, които са въввлечени в най-тежки форми на труд¹². Въпреки че единственото фокусирано изследване на детския труд в България е проведено през 2000 г.¹³, съществуват и други източници¹⁴, които очертават характеристиките на детския труд в България:

1. Най-тежките форми на детски труд по-често се срещат в домашното стопанство (селско стопанство и домакински труд) и в неформалната икономика (ресторантьорство, строителство, хотелиерство, труд на улицата и др.).

2. Факторите за предлагане на детски труд имат комплексна природа: бедността и изключването от пазара на труда на семействата в някои общности (селски, етнически), отпадането на детето от образователната система, включително от системата за професионално обучение, груповите обичаи или семейните традиции, дисфункционалност на семейството (насилие).

¹² Съгласно Конвенция № 182 на Международната организация на труда /МОТ/ за забрана и незабавно премахване на най-тежките форми на детски труд, ратифицирана от България и влязла в сила на 29 юли 2001 г.

¹³ Национално изследване “Проблеми на детския труд в условията на трансформация в България”, МОТ 2000 г. както и: България: Променящият се профил на бедността. Оценка на бедността. Световна банка, 2002 г.

¹⁴ Вж. България: Променящият се профил на бедността. Оценка на бедността. Световна банка, 2002 г.

3. Факторите за търсенето на детския труд са: ниско заплащане, ниски инвестиции за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд, затруднения при осъществяването на контрол относно детския труд, особено при сезонна или почасова работа, и в неформалната икономика.

Деца – жертви на трафик

Последният доклад за трафика в държавите от Югоизточна Европа¹⁵ сочи, че България е страна на произход, както и транзитна страна за трафик на хора. Основните фактори, които способстват за повишаване уязвимостта на жертвите на трафик, са икономическите условия, семейните отношения, образованието и заетостта. Общият брой на идентифицираните и подкрепени в България жертви на трафик за периода януари 2000 г. – декември 2004 г. е 621. Данните за България за периода 2003-2004 г. показват, че жертвите на трафик с цел принудителен труд, просия и други незаконни дейности са предимно изпращани в държавите от ЕС, а част от жертвите остават на територията на страната. Децата – жертви на трафик, представляват 69,2 % от жертвите на трафик с цел просия и други незаконни дейности за 2003 г. и 45,5 % за 2004 г. Представителите на етническите малцинства са особено уязвима група за трафика с цел сексуална експлоатация, принудителен труд, просия, други незаконни дейности и осиновяване, като за 2003 г. техният дял е 76,9%, а за 2004 г. – 81,8%.

В изпълнение на Националния план за действие срещу сексуална експлоатация на деца с търговска цел 2003 – 2005 г. в края на 2005 г. е приет “Координационен механизъм на рефериране и обгрижване на случаи на непридружени български деца и деца – жертви на трафик, завръщащи се от чужбина, и/или деца – жертва на експлоатация, с търговска цел на територията на страната”. През 2006 г. ДАЗД и Агенцията за социално подпомагане (АСП) са работили по над 170 случая на деца, пребиваващи в чужбина без придружител. За 2006 г. ДАЗД е координирала репатрирането и обгрижването от системата за закрила на 35 деца – жертви на трафик, въвличани в дейности по чл. 11, ал. 3 от Закона за закрила на детето (използване за просия, проституция, както и срещу сексуално насилие).

Деца – жертви на престъпления

По данни на Министерството на вътрешните работи (МВР) за периода 2001– 2004 г. е налице тенденция на увеличение броя на децата, пострадали от престъпни посегателства. През 2001 г. 641 непълнолетни и 354 малолетни, или общо 995 деца, са били обект на престъпления. През 2004 г. 3329 непълнолетни и 1349 малолетни лица са били обект на престъпления, което прави

¹⁵ Съртийс, Ребека. (2005). Втори годишен доклад за жертвите на трафик в югоизточна Европа. Международна организация по миграция, Regional Clearing Point, стр. 163 - 165.

общо 4678 деца. Увеличението в сравнение с 2003 г. е минимално – 3,03 %. През 2005 – 2006 г. тенденцията е по-благоприятна. Броят на децата – жертви на престъпления, намалява от 4187 деца през 2005 г. (намаление с 10,5 %) в сравнение с 2004 г. на 3754 деца през 2006 г., от които 2519 непълнолетни и 1235 малолетни. Това е с 433 деца, или 10,34% по-малко в сравнение с 2005 г. Малолетните и непълнолетните основно са обект на престъпления срещу собствеността, като тази тенденция се запазва през целия разглеждан период. Сравнително малък е относителният дял на престъпленията срещу личността с обект малолетни и непълнолетни.

Деца – извършители на престъпления

Проблемът с противодействието на противоправното поведение на малолетните и непълнолетните е особено актуален през последните години. Кризата по време на прехода засегна най-чувствително децата. Повиши се рискът от различни отклонения в поведението им, увеличиха се формите на проява на тези отклонения.

Данните от полицейската статистика за последните две години сочат, че се запазва тенденцията на сериозно намаляване на броя и относителния дял на детската престъпност в страната като цяло. Динамиката и тенденциите на престъпленията, извършени от непълнолетни лица за последните 5 години (2002-2006 г.), е следната: разкритите престъпления, извършени от непълнолетни лица през 2002 г., са 11 453, през 2003 г. - 11 857, през 2004 г. - 11 917, през 2005 г. - 11 038 (намаление с 879 броя в сравнение с 2004 г., което прави с 8% по-малко), а през 2006 г. те са 9883, което е най-ниското ниво от 6 години насам (намаление с 1155 броя в сравнение с 2005 г., което е с 10,46 % по-малко, и намаление с 2034 броя в сравнение с 2004 г., което е с 18,11 % по-малко).

Броят на извършените противоправни деяния от малолетни – наказателно неотговорни лица, които отговарят на съставите на престъпления, през 2002 г. е 4090, през 2003 г. – 4227, през 2004 г. – 4388, през 2005 г. – 3845 (намаление с 543 броя в сравнение с 2004 г., което прави 14,12 % по-малко), а през 2006 г. той е 2766, което отново е най-ниското ниво от 6 години насам (намаление с 1079 броя в сравнение с 2005 г., което е с 28,06 % по-малко, и намаление с 1622 броя в сравнение с 2004 г., което е с 42,18 % по-малко).

По данни на МВР през 2005 г. през детските педагогически стаи са преминали и са били взети на отчет общо 4201 малолетни и непълнолетни лица, от които: за извършени престъпления – 3172, за извършени противообществени прояви – 966, и на други основания – 63. Разкритите криминални престъпления, извършени от деца, са 9901 – с 8,5% по-малко в сравнение с предходната година.

В Социално-педагогически интернати (СПИ) и възпитателни училища - интернати (ВУИ) през 2006 г. са били настанени 600 деца – почти два пъти по-малко в

сравнение с предходната година. Националният анализ на ДАЗД, отразяващ резултатите от проверката на СПИ и ВУИ, извършена през 2006 г., сочи редица проблеми, свързани с настаняването на децата и удължаването на престоя им в тези институции въпреки промените в Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, приети през 2004 г. Една от предпоставките за извършване на противообществени прояви и настаняване в СПИ остава липсата на подходящи условия за живот, на родителски грижи и контрол. На практика това означава, че децата се настаняват в СПИ с цел отглеждане и възпитание в заобикаляне на Закона за закрила на детето и в нарушение на правата на детето. Други проблеми, изтъкнати в анализа, са свързани с недостатъчния капацитет на персонала на СПИ и ВУИ за работа с децата и за координиране на действията със системата за закрила на детето, както и с недостатъчните ресурси и методика за възпитателна работа и лошата материална база на интернатите. Налага се извода за необходимостта от реформа в политиката към децата, извършители на престъпления и противообществени прояви, която да бъде основана на нова законова уредба.

Деца в интернет

През последните години все повече започнахме да обръщаме внимание на световната информационна мрежа – интернет, предвид неизчерпаемия ресурс от информация, с който разполага, както и предвид все по-мощното навлизане и напредъка на модерните технологии. За съжаление всичко това изправя пред нас едно ново предизвикателство, свързано с негативи като вредното и незаконно съдържание и възможностите за злоупотреби. На специализираната интернет страница, поддържана ДАЗД, по темата “Сексуална експлоатация на деца с търговска цел” през 2006 г. са получени 217 сигнала, които се отнасят за насилие – физическо, психическо, сексуално; пренебрегване/неглижиране; незаконно и вредно съдържание в интернет.

Деца – жертви на пътнотранспортни произшествия

Статистически данни показват, че пътнотранспортните произшествия са втората поред водеща причина в света, която предизвиква смърт сред младите хора на възраст между 5 и 25 години.

За съжаление България е сред страните, които се нареждат на първите места по най-висок брой на пътни инциденти в Европейския съюз. През 2006 г. в резултат на пътнотранспортни произшествия по пътищата на страната са пострадали 1481 деца, 60 от които са загинали. Данните показват, че всеки ден през годината жертви на пътнотранспортни произшествия са били повече от три деца. Най-често те са ставали жертва на произшествия като пътници в автомобилите. Според полицейската статистика през последните години се забелязва тенденция на нарастване броя на пострадалите като пътници деца. В повечето от случаите пострадалите са превозвани, без да са използвани обезопасяващи средства, като

колани и защитни седалки. Втората по големина група пострадали деца са пешеходците.¹⁶

Деца – бежанци

През периода 1993 г. – 31 януари 2007 г. в Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет са регистрирани общо 2704 деца - бежанци от 38 държави.¹⁷ През 2006 г. са регистрирани 73 непридружени деца, главно непълнолетни, от 6 страни на произход (Афганистан - 66, Иран – 2, Нигерия – 2, Бангладеш - 1, Ирак – 1, Грузия - 1). През периода 1 януари – 31 май 2007 г. са регистрирани 8 непридружени деца от Афганистан, Иран и Бангладеш и 28 деца с родители (Албания, Армения, без гражданство, Ирак, Ливан, Молдова, Русия, Сирия). Децата-бежанци получават първоначални грижи в съответствие със Закона за убежището и бежанците.

ЧАСТ II

СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ, ОПЕРАТИВНИ ЦЕЛИ И МЕРКИ ЗА ТЯХНОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ

ЦЕЛ

Стратегията си поставя за цел осигуряването на условия за ефективно упражняване на правата и подобряване качеството на живот на децата като условие за свободното и пълноценното им личностно развитие.

ОПЕРАТИВНИ ЦЕЛИ

Стратегията за детето набелязва следните оперативни цели:

1. Намаляване на детската бедност и създаване на условия за социално включване на децата.
2. Осигуряване на равен достъп до качествена предучилищна подготовка и училищно образование на всички деца.
3. Подобряване здравето на децата.
4. Насърчаване участието на децата при формиране и изпълнение на политики, свързани с техните права и отговорности.

ДЕЙНОСТИ И МЕРКИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ОПЕРАТИВНИТЕ ЦЕЛИ ПО ПРИОРИТЕТНИ ОБЛАСТИ

Семейна среда

¹⁶ Държавно-обществена консултативна комисия по проблемите на безопасността на движението по пътищата, “Състояние на безопасността на движението по пътищата на страната през 2006г.”, София, 2007г.

¹⁷ С молби за предоставяне на статут на бежанец със семействата си или като непридружени деца в съответствие със Закона за убежището и бежанците (ЗУБ).

- Осигуряване правото на детето да живее със своите родители.
- Зачитане на отговорностите, правата и задълженията на родителите.
- Осигуряване правото на детето да поддържа контакти с родителите си при временна раздяла.
- Оказване на необходимата помощ за родителите.

Семейната среда и връзката с родителите са от ключово значение за развитието на детето. Родителите носят първостепенната отговорност за отглеждането и възпитаването на детето съобразно неговите нужди и интереси, а детето има правото да получи подходящи грижи и ръководство за упражняване на правата си.

Осигуряването на правото на детето да живее със своите родители е един от приоритетите на реформата в грижите за деца, започнала в България с приемането на Закона за закрила на детето. Усилията са насочени към подобряване на уменията за родителство и промяна на отношението към детето. Предприети са комплекс от мерки за подкрепа на родителите, като социална, финансова, психологическа помощ, включително временни грижи за детето, с цел да се предотврати неговото изоставяне. Развиват се и специфични механизми за подкрепа на родителите, които отразяват промените във формите и организацията на семейния живот в България и растящата мобилност на членовете на семействата. Предприемат се и мерки, чрез които да се създадат допълнителни гаранции, че детето ще поддържа контакт и с двамата родители при развод или раздяла между тях. Политиките в тази област за периода на действие на стратегията ще бъдат насочени към следните приоритети и ще се изразят в:

1. Предприемане на мерки за подкрепа на доброто и отговорно родителство:
 - 1.1. популяризиране на различни форми, методи и услуги за семейно планиране и предотвратяване на нежелана бременност;
 - 1.2. предлагане на услуги и форми за подкрепа по време на бременност и раждане;
 - 1.3. предлагане на услуги и форми за развиване на уменията за полагане на грижи и възпитание на детето съобразно неговата възраст;
 - 1.4. разработване и въвеждане в практиката на стандарти за ранно детско развитие;
 - 1.5. предлагане на услуги за преодоляване на кризи в семейните отношения;
 - 1.6. предлагане на мерки за превенция и санкциониране проявите на безотговорно родителство.
2. Предприемане на мерки в подкрепа на родителите при наличие на риск за детето от изоставяне:

2.1. осъществяване на дейности по предотвратяване на изоставянето;

2.2. развиване на професионалните умения на социалните работници за ранно идентифициране на риска от изоставяне и предприемане на мерки за закрила;

2.3. предприемане на мерки за закрила и повишаване на тяхната ефективност.

3. Предлагане на социални услуги в Общността за подкрепа на децата и семействата съобразно местните потребности.

4. Изграждане на мрежа от съпътстващи социалните услуги – форми за подкрепа на родителите, като: обучение за родители, семейно консултиране; профилирано психологическо консултиране и други.

5. Осигуряване на допълнителни гаранции за установяване произхода на детето независимо от формата на семеен живот на родителите (фактическото съпружеско съжителство), включително чрез участието на детето в установяването и оспорването на произхода.

6. Осигуряване на разнообразни и достъпни услуги за родителите и детето, които да улеснят поддържането на лични отношения между детето и родителите при развод или раздяла между тях и между детето и неговите роднини или близки в интерес на детето, като:

6.1. държавата стимулира развиването на услуги като развиване на родителски умения, семейна медиация, семейно консултиране и терапия, центрове за контакти с деца;

6.2. семейното законодателство стимулира родителските споразумения относно грижите за децата след развод или раздяла между родителите, включително чрез намаляване намесата на съда при решаването на тези въпроси;

6.3. се предприеме ратифициране на Конвенцията на Съвета на Европа относно контактите с деца от 2003 г. и се осигури нейното прилагане чрез вътрешното право, включително чрез развиване на системата от гаранции за осъществяване на контактите от деца, предложени от конвенцията.

7. Въвеждане на правна възможност за възлагане извършването на определени действия за защита на отделни права и интереси на детето на лица, които не са родители или осиновители, но на които по съответния законов ред са възложени грижи за детето.

8. Осигуряване на правна помощ.

Жизнен стандарт и социално подпомагане.

- Осигуряване на жизнен стандарт, съответстващ на нуждите на физическото, умственото, духовното, моралното и социалното развитие на детето.
- Семейно социално подпомагане.

- Създаване на условия за съвместяване на личния и професионалния живот на родителите и трудова реализация на жените.
- Развитие на дневните грижи – ясли, детски градини.

Родителите или другите лица, които отглеждат детето, носят първостепенната отговорност да осигурят в рамките на своите възможности условията за живот, необходими за развитието на детето. В тази си роля те са подкрепяни от държавата.

Според Съвместния меморандум по социално включване на Република България и Националния доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване за периода 2006 – 2008 г. децата формират една от основните групи, сред които е отчетен висок риск от изпадане в бедност. За решаването на този проблем се предприемат мерки за предотвратяване на междугенерационното предаване на бедността и ниския образователен статус; за насърчаване на отговорното родителство чрез прилагането на диференциран подход при предоставяне на социални помощи, отчитащ факта, дали детето посещава училище, или не; подпомагане на безработните родители при търсене и намиране на работа и респективно повишаване на доходите от труд на семейството.

Намирането на подходящ баланс между родителството и професионалната реализация е друго предизвикателство, което стои пред съвременното семейство и социалната политика. Особено важно е социалната подкрепа за семействата да отчита общественото значение на родителския труд, ролята и на двамата родители за отглеждането на детето, както и нуждата жената-майка да получи защита за репродуктивните си функции и подкрепа за професионалната си кариера, които да се съчетаят с нуждите на работодателите. От особено значение в тази посока е увеличаването на достъпа на семействата до качествени дневни грижи за децата, съобразени не само с нуждите на родителите за съчетаване на професионалния и семеен живот, но и с променящите се потребности и интереси на децата. Развиването на мрежа от дневни грижи за децата е преди всичко отговорност на общинските власти, но те ще да бъдат стимулирани чрез правителствени политики и чрез сътрудничество със социално отговорни работодатели и работодателски организации.

Политиките в тази област ще бъдат насочени към:

1. Подкрепа доходите на семействата, чиито деца са застрашени от социално изключване, чрез:

1.1. развиване на икономическото подпомагане или т. нар. “подкрепа на доходите” за намаляване на бедността сред уязвимите семейства, като самотните родители, родители и деца с увреждания, многочленните семейства, семействата с безработни родители и други. Да продължи актуализирането на размера на

помощите, като се отчита динамиката на основните макроикономически показатели, и да се пристъпи към тяхното диференциране според поредността на децата в семейството и възрастта на детето;

1.2. да продължи прилагането на по-благоприятни условия за достъп до финансово подпомагане за деца от семейства с ниски доходи и повишаване размера на социалната помощ за децата, които редовно посещават училище; социалното подпомагане, обусловено от отговорното родителство, да съчетава финансово подпомагане и услуги като пакет от мерки, предлагани от дирекциите „Социално подпомагане”, с цел успешното социално включване на децата;

1.3. развиване на политики за поемане от държавата на част от жилищните кредити за млади и многодетни семейства;

1.4. актуализиране на законодателството относно определянето и изплащането на издръжката на децата от родителите в интерес на детето.

2. Подкрепа на родителите за съчетаване на професионалния и семейния живот чрез:

2.1. насърчаване ролята на бащата, включително чрез създаване на стимули в законодателството за бащите да ползват родителски отпуск;

2.2. продължаване на системните политики за гарантиране равнопоставеността между половете на пазара на труда, в политическия, социалния и семейния живот;

2.3. развиване на възможностите за гъвкава заетост (непълно работно време, работа на половин длъжност, надомна работа и др.) и професионална мобилност на работната сила;

2.4. повишаване ефективността на контрола за спазване на трудовото законодателство.

3. Увеличаване на достъпа до качествени дневни грижи за деца чрез:

3.1. системно проучване и планиране съобразно нуждите от страна на общините и предлагане на дневни грижи;

3.2. развиване на система от стимули за общинските власти от страна на правителството в сътрудничество с работодателските организации като проява на тяхната корпоративна социална отговорност за развиването на дневни грижи, включително и на алтернативи на детските ясли и градини като показали своята ефективност семейни центрове и други;

3.3. развиване на система от стимули за родителите за записване на децата в предучилищни форми на образование и посещаване на детските градини с цел увеличаване обхвата на децата в предучилищна възраст чрез социално подпомагане под условие премахване на таксите за детски ясли или градини и др.;

3.4. създаване на възможности за ранно включване на децата със специални потребности – с увреждания, в детските заведения чрез създаване на подкрепяща архитектурна и обществена среда, подготовка на персонала и на учебните материали;

3.5. насърчаване предоставянето на услуги за родители на деца с увреждания с цел подкрепа за отглеждане на детето в семейството чрез дневни грижи, рехабилитационни центрове, центрове за консултиране и др.;

3.6. увеличаване на инвестициите в персонала на детските заведения – чрез обучение за работа с деца с увреждания, с деца от уязвимите етнически малцинства, с деца с дарби и др.;

3.7. оптимизиране на отношението между броя на персонала и броя на децата в дневните грижи.

Алтернативни грижи

- Развиване на алтернативна семейна грижа за деца, които не могат да живеят с биологичните си родители.
- Нов тип грижа в специализирани институции за деца.

Наред с усилията да се осигури правото на всяко дете да бъде отглеждано от родителите си реформата в областта на закрилата на децата е насочена към създаване на условия за отглеждане на всяко дете в семейна среда, намаляване дела на децата в специализирани институции и създаване на механизми и системи, които да гарантират предлагането на качествени грижи и услуги за децата, временно или постоянно отделени от своите биологични семейства. Постигнатите резултати бяха признати и от Европейската комисия в редовните доклади за напредъка на страната в процеса на присъединяване.

За децата, които временно или постоянно не могат да живеят с биологичните си семейства, да се осигури възможност да живеят в условия, максимално близки до семейните. Във връзка с това водещият принцип да бъде гарантиране на сигурна и грижовна семейна среда, която да дава възможност за пълноценното развитие на детето, изграждането на неговата идентичност и пълноценна социализация и реализация.

Най-често използваната мярка за закрила на деца, които е необходимо временно или постоянно да живеят разделени от своите родители, към момента е настаняването при роднини или близки. Този факт е следствие на съхранените традиции за помощ и участие на разширеното семейство при отглеждането на децата. Тази мярка за закрила заедно с подходяща публична подкрепа и наблюдение за интересите на детето се ползва с приоритет пред настаняването при приемни родители, тъй като дава по-големи гаранции за запазване идентичността на детето и запазване на контактите му с биологичното семейство.

Ускореното развитие на услугата „приемна грижа” ще продължи да бъде приоритет на политиката по закрила на децата с оглед защита на интересите на децата и на доказаната социална и икономическа ефективност на този вид грижа.

Политиките в тази област ще са насочени към същите приоритети и ще се изразяват в:

1. Създаване на качествени алтернативни семейни грижи:

1.1. Да се подобрява качеството на услугите „настаняване при роднини или близки” и на доброволната и професионалната приемна грижа:

1.2. да се отдава приоритет на настаняването на деца в семейства на роднини или близки и в приемни семейства пред настаняването в институции;

1.3. да се развиват услуги за оказване подкрепа на семействата на роднините или близките, които отглеждат детето, на приемните родители и на децата, настанени при тях;

1.4. да се развива капацитетът на органите на държавата и неправителственият сектор с цел повишаване качеството на грижи за децата, настанени в семейства на близки и роднини и в приемни семейства;

1.5. да се разширява кръгът от доставчици на социалната услуга „приемна грижа”.

2. Осиновяване

2.1. основна цел при осиновяването на децата е то да бъде обосновано от интереса на детето;

2.2. приоритет при осиновяването на деца български граждани да имат българските граждани, а осиновяването от чужди граждани да е възможно, ако за детето няма подходящи осиновители – български граждани;

2.3. осиновяването да дава възможност за запазване и развиване на идентичността (етническа, религиозна, културна и др.) на детето;

2.4. да се развиват социални услуги за задължителна подготовка на кандидат осиновители и на деца, на които им предстои да бъдат осиновени, и за подкрепа на осиновители и осиновени;

2.5. да се усъвършенства уредбата на осиновяването, като:

а) се улесни достъпът на децата до осиновяване, ако това е в техен интерес;

б) се усъвършенства процедурата по осиновяване, като се търси баланса между необходимостта от подробно проучване и избор на най-подходящо семейство и желанието за възможно най-бързо предоставяне на семейна грижа на детето, и

в) поддържане на национални регистри на децата, които подлежат на осиновяване, и на кандидат-осиновителите;

2.6. се развива капацитетът на органите, включени в процедурите по осиновяване.

3. Институционална грижа

Въпреки политиката на деинституционализация, която се развива от 2000 г., в България все още остава висок дялът на децата, които се отглеждат в специализирани институции. Отглеждането в институции има своите негативни ефекти върху децата и се отличава с висока финансова и социална цена. Извън преките разходи за поддържане на системата тя „произвежда“ хора, голяма част от които продължават да разчитат на пряката подкрепа от страна на държавата през големи периоди от своя живот. Във връзка с това намаляването на дела на децата, настанени в институции, и на предлагането на този тип грижа чрез намаляване броя на институциите е основен приоритет в реформата на системата за закрила на децата. Това ще бъде постигнато както чрез развитието на социални услуги в общността и алтернативна семейна грижа, така и чрез закриването и реструктурирането на съществуващите специализирани институции.

Политиката към съществуващите и новоразкривани специализирани институции ще бъде насочена към свеждане до минимум на настаняването на деца в тях, намаляване престоя на децата в тях и създаване на максимални условия за приближаването им към отглеждане в семейна среда (като капацитет и методология).

За постигането на тези цели да бъде извършено следното:

1. Да продължи процесът на децентрализация на управлението и финансирането на специализираните институции към местните власти.
2. Да бъде създаден механизъм на финансиране, който да насърчава общините да развиват услуги в общността и да се основава на принципа „парите следват детето“.
3. Въвеждане на нови стандарти за грижа в специализирана институция, които приближават максимално отглеждането в нея до живота в семейна среда, и да създават условия за добро качество на грижите в тях.
4. Да се насърчава подобряването и поддържането на качеството на институционалната грижа чрез прилагане на индивидуален подход към децата, осигуряване на среда, близка до семейната, оптимизиране броя на персонала съобразно броя на децата, създаване на условия за поддържане на лични отношения между детето и семейството му, предлагане на специализирани услуги и др.
5. Да се развият уменията на децата за независим и самостоятелен начин на живот след напускане на специализираната институция.
6. Държавата чрез Държавната агенция за закрила на детето да продължи да оказва контрол върху качеството на грижите и услугите, предлагани за децата в специализираните институции, чрез актуализиране на стандартите за качество на грижата и системата за контрол върху спазването на стандартите.
7. Да продължи процесът на реструктуриране на специализираните институции с цел трансформирането им в различни форми на социални услуги в

общността. Процесът на реструктуриране да бъде воден от местните власти и да се основава на нуждите на съответната общност.

Здравни грижи и обслужване

- Здравно обслужване.
- Достъп до качествено здравеопазване за всички социални групи.
- Подобряване на здравеопазването в селските и отдалечените райони.
- Намаляване на детската смъртност и подобряване на детското здравеопазване.
- Подобряване на майчиното здравеопазване.
- Увеличаване на достъпа до здравна информация.
- Превенция на употребата на наркотици и упойващи вещества и намаляване броя на децата, злоупотребяващи с наркотици и упойващи вещества.

Основен приоритет на Националната стратегия за детето е опазването, укрепването и възстановяването на здравето на детето.

Подцелите в тази област са:

- намаляване на детската смъртност, особено сред ромските общности;
- намаляване на социалнозначимите заболявания сред децата;
- намаляване броя на децата с вродени аномалии и генетични болести;
- ограничаване на инфекциозните болести и паразитозите.

Стратегическите цели ще бъдат постигнати чрез улеснен достъп до медицински услуги на живеещите в отдалечени труднодостъпни райони с неизградена инфраструктура, както и на децата в риск (живеещите в семейства в неравностойно социално положение, децата с увреждания, употребяващите наркотични вещества, представителите на някои етнически групи, децата на улицата и др.).

Във връзка с изпълнението на стратегическите цели трябва да бъдат предприети следните мерки:

1. Повишаване на здравната култура сред населението чрез здравно образование за децата и техните родители.
2. Осигуряване на профилактика на наследствените болести, предразположения и вродените аномалии.
3. Повишаване обхвата и качеството на профилактичните прегледи.
4. Въвеждане на системно здравно образование в училище, насочено към придобиване на знания, изграждане на умения и нагласи за здравословен начин на живот.
5. Повишаване физическата активност на децата, с особен акцент към децата в училищна възраст.

6. Промоция на здравословното хранене сред децата и учениците, както и стимулиране кърменето на децата до една година.

7. Намаляване на тютюнопушенето, употребата на алкохол и психоактивни вещества от децата и подрастващите.

8. Оптимизиране на училищното здравеопазване.

9. Въвеждане на предбрачни консултации в общностите, които са застрашени от по-високи нива на наследствени заболявания.

10. Обхващане на новородените и децата от общопрактикуващите лекари.

11. Повишаване на обхвата с имунизации по Националния имунизационен календар сред малцинственото население.

12. Актуализиране на Националния имунизационен календар.

13. Стимулиране разкриването на практики в райони с малцинствено население.

14. Подобряване достъпа на децата с увреждания до лечебните заведения чрез оптимизиране на инфраструктурата им.

15. Утвърждаване ролята на *здравния медиатор* като координираща фигура между здравните институции и малцинствените общности.

16. Регламентиране на взаимодействието „социални работници – лечебни заведения”.

17. Създаване на механизъм за осигуряване на повече видове имплантируеми медицински изделия за деца.

Подобряването на достъпа до здравни услуги е в пряка зависимост от информираността на населението за вида и обема медицински дейности и за правата му.

Това изисква:

1. Повишаване информираността на населението и особено на лицата от уязвимите групи относно обема на предлаганите здравни услуги.

2. Повишаване на здравната култура.

3. Проучване мнението на потребителите на медицински услуги.

Според Световната здравна организация (СЗО) 70% от случаите на ранна смърт сред хората в зряла възраст се дължат в голяма степен на типа поведение, формирано по време на съзряването. Усвоените в този период нездравословни навици на хранене, секс без предпазни средства и употребата на наркотични и упойващи вещества са от решаващо значение за здравето. Те могат да улеснят предаването на HIV/СПИН и полово предавани инфекции (ППИ), да доведат до нежелана бременност, пристрастяване и зависимост и до развитието на хронични заболявания.

Опазването на здравето и подпомагането на развитието на младите хора определят необходимостта от:

1. Осигуряването на достъп на децата и юношите до съвременна адекватна научна информация по въпросите на сексуалното и репродуктивното здраве, превенция на нежелана бременност, полово предавани инфекции, ХИВ/СПИН и злоупотреба с психоактивни вещества.

2. Осигуряване достъп на децата в българското училище до системно здравно образование в училище, насочено към изграждане на знания, нагласи и умения за безопасно поведение и избягване на рискови за здравето практики.

3. Продължаване изпълнението на Националния план за действие “Храни и хранене” 2005-2010 г.

4. Продължаване изпълнението на Националната програма за елиминация на морбили и вродена рубеола, 2005-2010г.

5. Провеждане на здравнообразователни кампании, насочени към младите хора и техните родители, за превенция на нежелана бременност, полово предавани инфекции, ХИВ/СПИН/ и злоупотреба с психоактивни вещества.

6. Развитие на подхода „Връстници обучават връстници” във и извън училище за младите хора и уязвимите групи и на подхода „Общностно базиран аутрич” – за уязвимите групи, предоставяне на информация по въпросите на сексуалното и репродуктивното здраве, превенция на нежелана бременност, полово предавани инфекции, ХИВ/СПИН и злоупотреба с психоактивни вещества, включително изграждане на умения на инжекционно употребяващите наркотици за безопасно инжектиране чрез използване на индивидуално оборудване за инжектиране.

7. Въвеждане на подхода „Здравни услуги, подходящи за младите хора” в медицинските служби, предлагащи услуги за юноши и млади хора.

8. Осигуряване достъп на младите хора до качествени медикаменти и стоки.

9. Създаване на подкрепяща децата и младите хора социална среда чрез изграждане на адекватни нагласи на възрастните и общностите към сексуалното поведение на младите хора, употребата на психоактивни вещества, както и към най-силно уязвимите групи подрастващи и към младите хора, живеещи с ХИВ.

10. Разработване на нови планове, програми и стратегии, като: раздел „Детско здраве – околна среда” към Националния план за действие „Околна среда – здраве”; Национална програма “Здравни услуги, подходящи за младите хора”; Национална стратегия за профилактика на хроничните неинфекциозни заболявания; Национална програма за подобряване сексуалното и репродуктивно здраве; Национална програма за повишаване двигателната активност на населението и Национална програма за намаляване вредите от злоупотребата с алкохол 2008-2012 г.

Значимостта на проблема за зависимостите като тютюнопушене, злоупотреба с алкохол и употреба на наркотични и упойващи вещества, както и проблема за HIV/СПИН налагат:

1. Изпълнение и продължаване на Националната програма за ограничаване на тютюнопушенето в Република България.
2. Продължаване на Националната програма за профилактика и контрол на СПИН и полово предавани болести.
3. Разработване на Национална програма за превенция, лечение и рехабилитация на наркоманиите в Република България, основана на съвременни подходи и средства.

Право на образование

Осигуряване на достъп до качествено и включващо:

- предучилищно възпитание и подготовка;
- основно и средно образование, и
- професионална квалификация.

За периода на действие на стратегията реформите в образователната система ще продължат, за да отговори тя напълно на предизвикателството за достъпност и качество с оглед нарастващото значение на образованието за социалното включване на децата и за качеството на човешкия капитал. За да се повиши достъпът на децата в България до качествено образование, ще бъде отделено особено внимание на следните въпроси: 1) разширяване обхвата и качеството на предучилищното образование; 2) развиване на включващото обучение за децата със специални образователни потребности; 3) създаване на допълнителни гаранции за достъп до образование на децата от етническите малцинства и географски отдалечените райони; 4) подобряване на механизмите за участие на децата в образователния процес и в живота на училището с цел постигане на реална заинтересуваност у децата от училището като тяхна територия и място за изява.

Безспорна е положителната връзка на предучилищната подготовка и възпитание с развитието в ранна детска възраст, което от своя страна има решаваща роля както за включване на децата в по-късните етапи на училищно образование, така и върху качеството на живот на децата и техните семейства. Обхватът на предучилищното образование у нас нараства (средно за страната е достигнат 90% обхват на децата на 6-годишна възраст), но остава относително нисък в някои рискови групи семейства.

Образованието чрез включващо обучение е една от посоките за реформа в българската образователна система през последните години, за да се осигури равнопоставеност за обучение на децата със специални образователни потребности, равните им възможности на трудовия пазар и пълноценното им участие в живота. С цел общата образователна среда да се адаптира към нуждите

на детето със специални образователни потребности продължават усилията за създаване на подкрепяща среда, която включва подходящи архитектурни и социални условия, индивидуални образователни програми, екипи за комплексно педагогическо оценяване, общи или специални учебно-технически средства и апаратура, дидактически материали и помагала.

Продължават усилията за гарантиране на равен достъп до образование на децата от етническите малцинствени групи. Мерките, които се предприемат, целят намаляване на непреките разходи за образование за социално слабите семейства, намаляване значението на детския труд за семействата като причина за отпадане от училище и повишаване ценността на образованието.

С цел повишаване достъпа на децата до качествено образование и професионално обучение ще бъдат предприети следните мерки:

1. Да се разработи и внедри единен електронен програмен продукт, който да отчита децата, които подлежат на записване в подготвителните групи и класове, както и да проследява тяхното движение в образователната система.

2. Да се обогатят действащите политики за по-пълно обхващане на децата в предучилищната подготовка и началния етап, като:

2.1. регионалният инспекторат по образованието, общините и училищата да координират усилията си при записването на децата в училище;

2.2. продължи политиката на пълна интеграция на децата от ромски произход в общообразователната система и на подобряване на условията за възпитание и обучение на деца и ученици с различен етнически произход и на деца – бежанци в смесени класове в държавните и общинските детски градини и училища;

2.3. се развиват възможностите за целодневно обучение на децата от началната и прогимназиалната степен на образование;

2.4. се осигури постепенно обхващането на децата от уязвимите групи от 3 до 5-годишна възраст в безплатна предучилищна подготовка;

2.5. се осигуряват условия за допълнително обучение по български език в районите със смесено население за децата, които не владеят български език в степен, достатъчна за справянето им с учебния процес;

2.6. се осигурява допълнителна педагогическа работа с деца в риск от отпадане чрез допълващо обучение, извънкласни форми, включително по време на ваканции, като се използва ресурсът на социални програми, насочени към безработни учители;

2.7. се усъвършенства механизмът за подбор на кадрите в образователната система;

2.8. се осигуряват условия за децата от селските райони да се обучават в училища, които са във възможно най-голяма близост до тяхното място на живеене, и повишаване качеството на образованието в селските училища;

2.9. се разширяват възможностите на училищните ръководства да избират видовете спорт, изучавани от учениците, съобразно техния интерес, квалификация на кадрите и налична материална база при спазване на държавните образователни изисквания.

3. Да продължи политиката за включващо обучение на децата със специални образователни потребности, като:

3.1. се създаде нов модел за оценяване и насочване на децата със специални образователни потребности към системата на общото образование;

3.2. продължи провеждането на информационни кампании за изграждане на положителни нагласи към включващо обучение в различните общности – учители, ученици, деца и родители;

3.3. продължи създаването на подкрепяща среда за обучението и възпитанието на децата със специални образователни потребности в общообразователните училища и детските градини, която да включва:

- а) достъпна архитектурна среда;
- б) екипи от специалисти в зависимост от потребностите на децата;
- в) диагностична, консултативна и рехабилитационна дейност;
- г) специални учебно-технически средства и апаратура;
- д) индивидуални образователни програми;
- е) учебни програми по специалните учебни предмети и други;

3.4. продължи процеса на повишаване квалификацията и преквалификацията на педагогическите кадри за работа с деца със специални образователни потребности;

3.5. продължи ресурсното осигуряване на общообразователните училища за работа с деца със специални образователни потребности;

3.6. продължи оптимизирането на системата на специалните училища;

3.7. се въведе програма за консултации на ученици, отглеждани от родители с психична болест.

4. Да се развива подпомагането на децата и родителите с цел редовното посещаване на училище от децата, като:

4.1. се развива социалното подпомагане за деца под условие, че те посещават училище, след оценка на ефекта от тези програми;

4.2. се намаляват непреките разходи за образование (които включват разходи за дрехи, учебници и училищни принадлежности, хранене, транспорт) на семействата от уязвимите групи;

4.3. се развива консултирането на родителите за интересите и способностите на детето и възможностите за подпомагане на семейството при записване на детето в общообразователно училище;

4.4. се развиват мерки за подкрепа на родителите на отпадащите от училище деца – образователни услуги към родители, които имат ниска степен на образование или не владеят български език;

4.5. се налагат санкции на родителите, които не осигуряват редовното посещение на училище от децата, като се предвиди възможност за замяна на финансовите санкции с обществено полезен труд в полза на училището.

5. Да продължи развиването на услуги – образователни и социални, с цел връщане на децата, отпаднали от образователната система, чрез:

5.1. развиване на политики за подкрепа на неформалното образование (неформалното учене), както и на система за финансиране включването на децата във формите му;

5.2. създаване на регламентирани възможности за допълнително обучение на отпадналите ученици с цел включването им отново в образователната система;

5.3. ускорено изработване на програми и учебни помагала за тези форми на обучение;

5.4. осигуряване на безплатен транспорт и учебници, на малки стипендии;

5.5. осигуряване на психосоциално консултиране с цел успешното връщане на детето в училище (за деца, изтеглени от най-тежки форми на детски труд, сексуална експлоатация и трафик);

5.6. лицензиране на външни за образователната система доставчици на образователни услуги и развиване на политики за подкрепа на неформалното образование (неформалното учене), както и на система за финансиране включването на децата във формите му; в малките общини да се ползва базата на читалищата за развиване на такива форми.

6. Да продължи създаването на условия в училище за опознаване и разбирателство между различните етнически групи, като системно се полагат усилия за преодоляване на предразсъдъците, стереотипите и дискриминацията по етнически признак чрез въвеждане на мултикултурното обучение в общообразователното училище, обучаване на учителите в неговите принципи, използване на подхода „обучение от връстници”, менторски програми за децата в риск от отпадане, повишаване чувствителността на родителите срещу дискриминационните практики.

7. Академизмът в образованието да се съчетае с обучение по практически умения – социални и поведенчески умения, умения за семеен живот и родителство, умения за професионално насочване, обучение по права на детето, здравословен начин на живот, поведение на ненасилие, недискриминация.

8. Обучението да е насочено към придобиване на знания и развиване на умения за участие в глобалното общество чрез повишаване обхвата и качеството на чуждоезиковото обучение и на обучението по информационни и комуникационни технологии, както и чрез широко използване на тези технологии в образователния процес.

9. Участието на детето в учебния процес да се разширява чрез:

9.1. обучение на учителите в прилагане на интерактивни методи на обучение, които поставят ученика в активна позиция;

9.2. интегриране на децата в процеса на обучение;

9.3. предоставяне на реално пространство за участие на децата в органите за управление на училището, пространство на техни форуми;

9.4. развиване на допълнителни извънкласни и извънучилищни дейности в съответствие с потребностите и интересите на децата, а не само с възможностите на учителите в училището.

10. Да се повишава ролята на гражданското участие в организацията и управлението на образователния процес чрез активното изграждане и включване на заинтересувани за образованието общности (родители, представители на бизнеса, и НПО).

11. Да продължи усъвършенстването на системата за професионално ориентиране и професионално обучение и образование, като:

11.1. продължи синхронизирането на учебната документация в професионалното образование на България с тази на страните от ЕС като предпоставка за бъдещата професионална реализация на младите хора на европейския пазар на труда;

11.2. за учениците, които срещат трудности при усвояване на учебното съдържание и/или са застрашени от отпадане от училище, да се осигурят условия за включването им в обучение по професии за придобиване на първа степен на професионална квалификация;

11.3. да се въведат механизми за съвместно участие на работодателите и обучаващите институции при планирането, практическото обучение и материалното осигуряване на професионалното образование;

11.4. се подобри координацията между общините, обучаващите институции и Бюрата по труда в подкрепа на професионалното консултиране и насочване на учениците, като бъде изяснена важната роля на общините при подбора на изучаваните професии с оглед на променящите се условия на труд, традиции и характерни особености на местно ниво.

12. Превръщане на училището в социална територия, допринасяща за здравното, психичното и емоционалното благополучие на детето, чрез:

12.1. подготовка на учителите за разпознаване и прилагане на определени подходи при деца с обучителни затруднения и емоционални проблеми;

12.2. въвеждане на нова организационна култура в българското училище, позволяваща ангажиране и справяне с трудностите, съпътстващи детското развитие;

12.3. идентифициране и оптимизиране на елементите от училищната среда, гарантиращи здравното и психичното благополучие на детето;

12.4. разработване на училищни програми, помагачи на децата да развият взаимоотношения на доверие и сътрудничество, умения за общуване, социални компетентности и ангажираност.

13. Да се въведат ефективни гъвкави подходи за комуникация между родителите и учителите. Да се регламентират ролята на социалните работници и психолозите в училище.

Отдых, свободно време и развитие способностите на детето

Новата социална ситуация за развитие на българското дете изисква и нов подход за развитието на неговите способности. Неговата същност са непрекъснатостта, целостността и интегрираността на въздействието на ценностните норми, културните образци и моделите на поведение през цялото детство. В основата на осъществяването на този подход е осигуряването на равен достъп на всяко българско дете до културните ценности и образци и дейностите за тяхното създаване. За целта е необходимо:

1. Да се утвърдят и осъвременят традиционните за България центрове и пространства за детска културнотворческа дейност и участие - училище, читалище и други културни институции.

2. Там, където липсват, да се създадат общински детски комплекси и центрове, съобразени с етнокултурните особености на общината и региона. Да се стимулира публично-частната инициатива в тази насока.

3. Да се полагат специални грижи за децата с изявени дарби, които са „национално богатство”.

4. Общините да разработят политики за откриване и стимулиране на децата с изявени дарби чрез финансиране от общините.

5. Общините да създават възможности за осмисляне свободното време на децата през ваканциите чрез финансиране на дейности от собствените си приходи и при ежегодно приемана от общинските съвети програма.

6. Културните институции, финансирани от държавния бюджет (театри, музеи, галерии, библиотеки и др.), ежегодно да разработват планове за действие съвместно с училищата и извънучилищните педагогически учреждения и да изнесат част от дейността си в общините и регионите, в които липсват културни институции.

7. Да се създадат нормативни условия и стимули за по-активното участие на неправителствения сектор и търговските дружества в културната дейност за деца и с деца.

8. Да продължи изграждането на спортни и игрови площадки за деца, както и на велосипедни алеи, които да отговарят на изискванията за безопасност, а съществуващите такива да бъдат приведени в съответствие с тези изисквания.

9. Да се създаде достъпна среда за децата с увреждания до местата за спорт, отдых и развлечение.

Децата с изявени дарби са национално богатство и незаменим ресурс за развитието на нацията, общностите и отделните техни членове. Затова е необходимо да се предвидят допълнителни мерки в Наредбата за условията и реда

за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби и програмата към нея, които да разкрият нови възможности за ранно откриване и развитие на талантиливи деца в общините по места и в общности.

Медиите от посредник на културните влияния се превърнаха във фактор за личностното развитие на съвременното дете. Ето защо е необходимо:

1. Обществените медии да предвидят поне една четвърт от програмата им да е за деца и в подходящо за децата време.
2. Обществените медии да разработят специализирани образователни и развлекателни програми както за деца, така и за семействата и родителите им.
3. Да се създадат програми и конкурси, стимулиращи детското творчество и развитието на способностите на децата.
4. Да се стимулират в тази насока и медиите.
5. Още в средата на срока на стратегията да се осигури достъп до интернет на всяко българско дете в училище, културните центрове и институции.
6. Да се създаде по-добра система за контрол на съдържанието на достъпната на децата информация в интернет, за да не затормозява тя личностното им развитие.
7. Медиите да спазват посочените в етичния им кодекс правила за отразяване на информацията за деца с цел опазване на тяхното достойнство и чест.
8. Да се разработи нормативна рамка за контрол на въздействието на рекламата върху децата, за да не уврежда тя психическото им развитие и физическото им здраве.

Свободното време се превръща в огромен резерв за пълноценното личностно развитие на детето. Теорията и практика вървят от възпитание чрез свободното време към възпитание за свободното време. Тази културна тенденция изисква:

1. Да се интегрира грижата за свободното време по-цялостно като специфична образователна и възпитателна практика и част от системата за учене през целия живот.
2. Да се разработи политика за организиран семеен отход и почивка, съобразена със социалните, етническите и културни особености на българските граждани.
3. Да се стимулира публично-частното партньорство в изграждането на база и институции за организирано провеждане на свободното време на децата.

Спортът развива не само специфични способности у децата, но влияе и върху цялостното им личностно развитие, като формира умения за самоконтрол и работа в екип. Спортната дейност и физическата активност са незаменими за трансформирането на детската агресивност. На този етап е необходимо:

1. Да се увеличи броят на децата, практикуващи физически упражнения, спорт и социален туризъм, чрез подобряване и разширяване на материалната база за това.

2. Да се подпомагат дейностите на спортните организации в областта на спорта за всички, туризма и свързаните с тях прояви на регионално и национално ниво.

3. Да се подпомагат спортните организации, развиващи спорт за деца с увреждания и в неравностойно положение, с оглед повишаване на физическата им активност, подобряване качеството им на живот и социална интеграция.

4. Да се подпомага изграждането на училищни спортни клубове с оглед подобряване на извънкласната и извънучилищната спортна дейност.

5. Да се създават условия за ползването на спортни обекти и съоръжения от учениците, включително от децата с увреждания.

6. Да се извърши цялостна реорганизация на системата на обучение по физическо възпитание в училищата, прилагане на нови подходи и разнообразни видове спорт с оглед повишаване тренировъчно-физиологичния ефект върху здравето на децата и учениците.

Защита на децата от всякакви форми на злоупотреба, насилие и експлоатация.

- Преодоляване на експлоатацията и злоупотребата с деца.
- Защита от всякакви форми на насилие.
- Защита на децата от всякакви форми на експлоатация, включително сексуална и трудова.
- Намаляване на детския труд.
- Предотвратяване на трафика и търговията с деца и защита на деца – жертви на трафик.

Насилието срещу деца се превърна в нарастваща грижа в рамките на Европейския съюз през последните години. То има най-различни форми – от насилие в семейството и в училищата, сексуална и трудова експлоатация, до проблеми с транснационални измерения, включващи трафик на деца и експлоатация, туризъм с цел секс с деца, детска порнография по интернет. Защитата на детето срещу всички форми на насилие и експлоатация е един от приоритетите на политиката за детето в България. Законодателството за детето предоставя право на детето на защита срещу всички видове насилие. Развиват се и мерки за повишаване капацитета на специалистите, които работят с деца и за деца. Органите за закрила, включително медиите, повишават обществената чувствителност по тази тема за недопускане на насилие и за защита на децата. Политиките в тази област ще са насочени към същите приоритети и ще се изразяват в:

1. Продължаване на мерките за повишаване осведомеността на обществото, децата и на техните семейства относно правата на детето, насилието

над деца и за стимулиране на активното им участие в противодействието на насилието.

2. Подобряване уменията на социалните работници, лекарите, училищните психолози и учителите за разпознаване белезите на насилие и незабавно сигнализиране за случаите на насилие.

3. Планиране и провеждане на обучения за придобиване на практически знания в областта на трудовите права, здравето и безопасността при работа.

4. Изготвяне на специализирана програма за работа с деца – жертви на насилие или експлоатация (включително механизъм на координирано действие за предотвратяване и установяване на насилието, оценка на случая, насочване на детето към рехабилитация и проследяване на случаите), с оглед повишаване капацитета на системата за закрила на детето и осигуряване на специална закрила на децата, станали жертви на насилие или експлоатация.

5. Присъединяване към международните конвенции в тази област и осъвременяване на законодателството в съответствие с международноправните задължения на Република България, като се предприемат мерки за:

5.1. промоция на поведение, съобразено със законовата забрана за прилагане на унижителни за детето методи на възпитание в семейството, включително физическо наказване;

5.2. повишаване санкциите за търговците, които не спазват законодателството относно защитата на деца на обществени места;

5.3. завишаване на наказанията за престъпления срещу деца, а престъпните състави да обхванат всички хипотези на насилие, включително сексуалното насилие срещу момчета;

5.4. изслушването на деца – жертви на насилие, да се провежда само от подготвени специалисти и в подходящи помещения, с което да се предотврати повторното превръщане на детето в жертва.

6. Повишаване на обществената ангажираност с проблемите на безопасността на децата в интернет.

7. Популяризиране на правилата за безопасност на децата в компютърната мрежа за деца, родители и училищни власти, и на адресите, на които може да се съобщава за вредно съдържание в интернет.

8. Откриване на “национална гореща линия” за деца – жертви на насилие, експлоатация и престъпления.

9. Да продължи развиването на услуги, насочени към превенция на насилието и възстановяване и реинтеграция в семейството, училището и обществото на деца – жертви на насилие, особено на сексуално насилие, трафик, най-тежки форми на детски труд, като:

9.1. приоритетно се развиват услуги за психологическо и социално консултиране на жертвите, правна помощ, включване в класове или курсове за реинтегриране в образователната система, включване в професионално обучение,

предоставяне на подходящи алтернативи за семействата на работещите деца като включване на родителите в програми за заетост;

9.2. се стимулира от държавата развиването на услуги в подкрепа на семейството с цел превенция на насилието като семейно консултиране, обучение за родители, наблюдение на новородени деца в рискови семейства.

10. Да се засили контролът върху медиите с цел защита на децата от вредно медийно влияние чрез излъчване на неподходящи реклами и други медийни продукти.

11. Да се повиши отговорността на училището като територия на учениците в лицето на ръководствата и всички учители за създаване на среда на безопасност и сигурност за учениците, нетърпимост към дискриминационни практики, нагласа за незабавно съобщаване на случаи на насилие и предприемане на мерки за защита на жертвата и подходящо третиране на насилника.

12. Изменение и допълнение на трудовото законодателство в посока предвиждане на действащи механизми за незабавно извеждане от работните места на децата, за които е установено, че са наети при неспазване на разпоредбите, закриващи техния труд, или при опасни условия на труд и на забранени дейности във формалната икономика.

Осигуряване правото на децата – правонарушители на справедливо и законосъобразно отношение при зачитане на тяхното достойнство.

В България действа система за борба срещу противообществените прояви, извършени от деца, която датира от 1958 г. Последните промени в законодателството създадоха гаранции за защита правата на децата в производството по налагане на възпитателни мерки и подчертаха необходимостта от засилване на мерките за предотвратяване на противоправното поведение на децата, но не създадоха необходимите институционални и функционални връзки със системата за закрила на детето. Двете системи действат относително самостоятелно и паралелно, като целевите им групи се покриват в голяма степен – децата в риск, които са обект на закрила, често са и деца, които са извършили противообществени прояви. На основание Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН) настаняването в институции се прилага като мярка за ресоциализация на децата, което не винаги е съобразено с правата и интересите на детето и с принципите на Закона за закрила на детето. Промените в тази посока ще продължат, за да се осигури, че системата ще се развива, за да удовлетворява нуждите на обществото и променящите се потребности на децата – правонарушители при спазване на техните основни права. Мерките за постигане на тази цел ще се изразяват в следното:

1. Оптимизиране на механизма за взаимодействие между органите и институциите, осъществяващи дейности и мерки за борба с противообществените

прояви на малолетни и непълнолетни, и органите, определящи и прилагащи мерките за закрила на деца в риск по реда на Закона за закрила на детето.

2. Противообществените прояви на деца под 14 години да станат основание не само за прилагане на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, но и за тяхното определяне като деца в риск и съответно – за прилагане на мерките по Закона за закрила на детето.

3. Повишаване капацитета на системата за закрила на детето за ранното идентифициране на прояви на социално неприемливо поведение от децата и въвличането на деца в незаконни дейности като част от единния механизъм за мониторинг на правата на децата.

4. Развиване капацитета на пробационните служби да работят в сътрудничество със системата за закрила на детето и с органите по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните за предприемане на ефективни мерки за насочване на детето към услуги за рехабилитация и реинтеграция в образователната система или за получаване на професионално обучение, както и за участие в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението.

5. Създаване на специализация в съдебната система за налагане на наказания за престъпления, извършени от деца.

6. Институтът по правосъдието ще подготви специално обучение за съдиите и прокурорите, които са специализирани в областта на младежката престъпност.

Оказване на ефективна закрила на непридружени деца, децата-бежанци и имигранти.

Да продължат мерките за по-ефективно прилагане на законодателството, което гарантира закрилата на непридружените деца, децата – бежанци или имигранти и техния достъп до здравеопазване, образование и социална подкрепа. Да се създаде ефективен законов механизъм за назначаване на настойник/попечител на непридружени деца, както и да се осигури достъп до социална подкрепа във всяка община.

Право на идентичност и защита срещу дискриминация

- Борба срещу дискриминацията, основана на етнос, раса, религия, пол и др.
- Осигуряване правото на културна, етническа и религиозна идентичност.

Защитата на децата от дискриминация е фундаментален принцип не само на Конвенцията за правата на детето (КПД) (чл.2), но и на политиките на ЕС, както и на българското законодателство и политики. Както е посочено в Директива 2000/43/

“Европейският съюз защитава всички хора, включително децата, от дискриминация на основания на расов или етнически произход и широк кръг от аспекти, включително образование, здравеопазване, социална защита, достъп до блага и услуги, включително жилище и обучение”. Европейският икономически и социален комитет на пленарната си сесия от 13 декември 2006 г. препоръчва “... политиките, изработени на европейско ниво и на ниво държави членки, да вземат предвид разнообразието от деца и да бъдат насочени към различните потребности, например децата могат да бъдат повлияни от географското си положение, възраст, пол, етническа принадлежност, култура, език, увреждане или семейна структура. Специално внимание следва да се отдели на ефекта от бедността, дискриминацията, расизма и ситуацията на етническите малцинства и децата-бежанци в ЕС и в глобален контекст.”

Формите на дискриминация са различни и често пъти неразличими от пръв поглед за голяма част от обществото. Затова те са и едни от най-трудно преодолимите. Често те са представяни като културна традиция, наследени отрицателни стереотипи и др. Промяната на общественото мнение в това направление, изграждането на чувствителност и в крайна сметка на нетърпимост изисква много време и усилия в различни посоки. Проучванията показват, че сравнително малка част от българското общество познава формите на дискриминация и особено тази, насочена срещу децата. За да се повиши общественото познание, чувствителност и нетърпимост към различните форми на дискриминация, за периода на стратегията е необходимо да се извърши следното:

1. Образование на обществото чрез:

1.1. разработване на разяснителна кампания, чрез която на достъпен език да се покажат различните форми на дискриминация при децата и последиците от нея за развитието им. Кампанията да бъде на етапи, като всеки следващ етап е надграждащ;

1.2. включване на училището в разяснителната кампания, която да е насочена към учениците, родителите и учителите;

1.3. включване на медиите в разяснителната кампания;

1.4. формиране на ефективна медийна стратегия за борба за нулева толерантност към проявите на предразсъдъци и дискриминация спрямо пол, възраст и етническа принадлежност;

1.5. създаване на постоянни дискуссионни форуми на регионален принцип с участието на видни личности и младежи.

2. Създаване на специално звено за борба срещу дискриминацията на децата към Комисията за защита от дискриминация.

Децата могат да страдат от дискриминационно отношение или практики на основание различни признаци или в тяхната комбинация, като - увреждане, пол, етнически произход, местоживеене. Мерките, предвидени за премахване на

рисковете от дискриминация според увреждането, произхода или местоживеенето, бяха вече посочени. Една от групите, чиито права се нарушават и за дискриминацията на която рядко се говори, е тази на децата-момичета. Много често в някои райони и етнически групи те от ранна възраст биват включвани в домакинската работа и грижата за по-малки братя и сестри за сметка на времето, което трябва да отделят за образование. Ранните бракове, които са практика в някои етнически групи, също водят до изключване на момичетата от образователната система. В резултат се прекъсва развитието на момичетата, те остават предимно въщи и не могат да се реализират като пълноценни личности. С цел да се изгради чувствителност и нетърпимост към нарушаване правата на момичетата, да се разработят и наложат в практиката подходи за работа по преодоляване на проблема и за да се намали броят на момичетата с нарушено право на развитие, следва да се направи следното:

3. Промяна на нагласите към мястото на момичетата и жената в семейството и обществото и гарантиране правото на развитие и равнопоставеност чрез:

3.1. разработване на “карта на проблема” – регионите, социалните и етническите групи, в които са нарушени правата на момичетата;

3.2. разработване на адекватни подходи за повишаване чувствителността на различни нива – семейство, общност, за преодоляване на проблема;

3.3. наблюдение и контрол от страна на институциите за спазване на правата на момичетата – от страна на системата за закрила на детето и местните власти;

3.4. налагане на рестриктивни мерки към семействата, нарушаващи или допускащи нарушение на правата на момичетата;

3.5. разработване и прилагане на поощрения към семействата, които променят трайно дискриминационното си отношение към момичетата.

Общовалидно е мнението, че децата от големите етнически малцинства в България са класически пример на дискриминация. Като се започне от достъп до качествено образование заедно със своите връстници от мнозинството и се стигне до крайните форми – недопускане до забавления за деца, от най-ранна възраст представителите на малцинствата живеят в дискриминираща ги среда. За промяна на тази ситуация е необходимо:

4. Наблюдение за спазването на правата на децата от малцинствата чрез:

4.1. въвличане на ромски и бежански организации с конкретни ангажименти за получаване на сигнали и работа на терен;

4.2. годишни доклади от съответните институции за изпълнение на държавните политики към децата от малцинствата в сферата на образованието и здравеопазването;

4.3. създаване и прилагане в практиката на специализирани програми за обучение в мултиетническа среда.

Участие на децата

- Осигуряване правото на детето на формиране и изразяване на мнение.
- Създаване на механизъм за участието и влиянието на децата върху разработването на политики.

Правото на всяко дете да изразява възгледите си свободно по всички въпроси, които го засягат, като на тези възгледи се отдава дължимото значение при вземането на всички решения, които го засягат, е основно право на детето, признато от КПД и българското законодателство. Разширяването на възможностите пред децата да изразяват мнението си и зачитането на това мнение е не само израз на уважение към детето и неговия развиващ се капацитет, но и реален принос на днешните деца за обогатяване и развиване на обществото. През периода на изпълнение на тази стратегия ще бъдат предприети следните мерки, за да се осигурят допълнителни гаранции за осъществяване на това право:

1. Да се създадат механизми за зачитане мнението на децата при изработване и прилагане на политиките за тях.

2. Да се въведе специализация на съдии, прокурори и следователи, както и в администрацията на органите на изпълнителната власт за работа с деца.

3. Националният институт на правосъдието да разработи програми с участието на юристи от областта на семейното и детското право, детски психолози и социални работници и да организира периодичното обучение на съдиите, прокурорите и адвокатите от системата за правна помощ по особеностите на детското развитие и комуникацията с деца.

4. Да се оборудват/адаптират специални помещения за престой, изслушване, разпит на деца, включително на деца с увреждания, в производствата, които ги засягат.

5. Гражданският процесуален кодекс да въведе в пълен обем гаранции за участието на детето в процеса, както и да определи процесуалното качество на социалния работник и социалния доклад, предвидени в Закона за закрила на детето.

6. Да се ратифицира Конвенцията на Съвета на Европа за упражняване правата на децата.

7. Семейният кодекс да предвиди задължения за родителите да консултират детето по всички въпроси, които го засягат.

8. Законът за народната просвета да предвиди задължителното участие на представители на ученическите съвети в срещи, на които се обсъждат ключови въпроси за живота на училището, учебните програми, извънкласните дейности,

въпроси за дисциплината, налагането на санкции на отделни ученици, вътрешния ред в училище.

9. Общинските администрации и съдилищата в сътрудничество с НПО да издават брошури на достъпен за децата език, които да ги информират за техните права, последиците от решенията за тях и последиците от мнението на детето.

10. Детският съвет към Националния съвет за закрила на детето (НСЗД) да дава мнение при изработването на политиката за децата, включително законопроекти и проекти на други нормативни актове.

11. Да се стимулират общините да създават и включват в конкретни обсъждания детски (младежки) съвети, парламенти и др. подобни. Законът за закрила на детето да предвиди механизъм, чрез който детските съвети към общините да сътрудничат с комисиите за закрила на детето.

12. Да се създадат механизми и процедури за отчитане на мнението, участие и овластяване на децата в системата за закрила.

13. Да се създаде капацитет, включително ресурси, подкрепа и механизми, за улесняване участието на децата в развитието и прилагането на стратегията.

ЧАСТ III ПРИЛАГАНЕ И ОТЧИТАНЕ НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЯ

АДМИНИСТРАТИВЕН КАПАЦИТЕТ И НАСЪРЧАВАНЕ УЧАСТИЕТО НА ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО

Интегрирането на всички политики, имащи отношение към въпросите на детето, детството и семейството, позволява по-добро отчитане на всеобхватността на проблемите при планиране на приоритетите, мерките, необходимите ресурси, разпределението на отговорностите и други. Обединяването на средствата от различни политически сфери за постигане на общите цели води и до подобряване на мониторинга и оценката на провежданите политики, което е в основата на планирането и подобряването на мерките в областта на правата на децата и подобряване на качеството им на живот.

Поставяйки акцентите в областта на социалното включване, сред които и стратегическият подход към грижата за децата, Съвместният меморандум по социално включване на Република България мобилизира ресурсите и политическите инструменти на държавните институции, социалните партньори и неправителствените организации. Предизвикателствата в меморандума ясно показват многостранния характер на политиката по социална закрила и социално включване и необходимостта от мобилизиране на всички заинтересувани страни за нейното реализиране.

Политиките за детето могат да се разглеждат в перспективите на няколко среза – национално, регионално и местно ниво на прилагане на политиките; вертикални и хоризонтални връзки при осъществяването на политиките; мейнстриминг относно правата на децата; европейски измерения.

Основен принцип в работата на институциите и ведомствата, чиято дейност е свързана с грижи за деца, е взаимно сътрудничество, както и сътрудничеството с юридически лица с нестопанска цел, които имат предмет на дейност закрилата на децата и повишаване на детското благосъстояние. Безспорна е ролята на неправителствените организации при иницирането и апробирането на алтернативни и иновативни политики. В осъществяването на цялостната реформа в областта на детската закрила българските неправителствени организации, както и международните организации, ангажирани с проблемите на децата, демонстрираха гъвкавост, креативност и последователна воля, готовност за подкрепа на държавните и общинските власти и непрекъснато повишаващ се капацитет. В последните години в България се следва подход, който позволява на всички заинтересувани страни, включително неправителствените организации, да участват не само при консултирането и контрола на изпълнението на политиките, но и при самото им формиране. Всички нормативни и стратегически документи в областта на

закрилата на децата и повишаване на детското благосъстояние са разработени, следвайки този подход. От значение е фактът, че участието на неправителствените организации гарантира подобряване на контрола при прилагането на различните секторни политики. Като пример може да се посочи областта на предоставянето на социални услуги, където освен на контрол от страна на държавата услугите са обект и на граждански контрол чрез обществените съвети и съветите на потребителите на социални услуги, на техните настойници или попечители.

Освен Националната програма за закрила на детето друг инструмент за координиране на политиките е Националният интегриран план за прилагане на Конвенцията на ООН за правата на детето 2006 – 2009 г., приет на 26 октомври 2006 г. от Министерския съвет. Планът има за цел да гарантира благосъстоянието на децата в България, като обедини националните политики и стратегии за закрила на децата и представи в по-дългосрочен план ролите и задълженията на ангажираните в тази област институции и взаимодействието между тях.

Може да се направи заключението, че един хоризонтален подход към развитието на политиките за детето ще осигури по-координирана и ефективна стратегия. Успехът на тази инициатива ще зависи от участието на всички страни, по-конкретно децата, детските организации, както и родители, социални партньори, регионалните и местни власти. Следва да се спомене и важноста от включването на родителите в процесите на планиране и прилагане, особено що се отнася до правата на децата и мерките за тяхната закрила. С включването на всички заинтересувани страни в разработването на Националната стратегия за детето се поставя основата на ефективно партньорство между вземащите решения, местните и регионалните власти, неправителствените организации и самите деца.

Идентифицирани са различни специфични проблеми, като разконцентрирането на дейности, които имат общо с правата на децата, между различни участници и на различни нива; недостатъчен „мейнстриймिंग“ (преобладаващи насоки) на правата на децата в политиките, стратегиите и програмите; различни степени на прилагане на европейските и националните инструменти, осигуряващи детските права; необходимост от постигане на баланс между ситуацията в страната, регионалните и вътрешнорегионалните действия и диалог; необходимост от оптимизиране координацията на институциите при прилагането на политики, стратегии и програми, свързани с децата; отсъствието на всеобхватна визия за това, какво е било постигнато до момента, поради липсата на системни и цялостни данни и анализи; липсата на общо съгласувана добра практика за осигуряване правата на децата.

Част от мерките за решаването на тези проблеми в средносрочен и дългосрочен план са:

- постигане на по-голяма съгласуваност между политиките на местно, регионално и национално ниво;

- подобряване на последователността, ефективността, видимия резултат и определянето на приоритетите относно политиките за децата;
- подобряване на координацията с всички заинтересувани страни и по-специално с гражданското общество и международни организации с цел обмяна на добри практики;
- подобряване на комуникацията между основните участници с цел осигуряване на подходяща синергия и взаимна допълняемост;
- държавата и институциите следва да предоставят необходимите ресурси, подкрепа и механизми, за да улеснят участието на децата в развитието и прилагането на стратегията;
- увеличен обмен на добри практики между различните нива.

ФИНАНСОВО ОСИГУРЯВАНЕ

Реформата в сферата на публичните финанси, която се осъществява през последните години, има за цел оптимизация на публичните разходи, децентрализация, повишаване устойчивостта на публичните финанси чрез прилагане на стратегически методи на планиране и програмиране и търсене на по-висока добавена стойност при предоставяне на публичните услуги на гражданите. Въвеждането на новия модел за програмно бюджетиране, включително на междусекторни политики, цели по-доброто интегриране на политиките в зависимост от поставените цели на общата политика. Въвеждането на подхода на програмно бюджетиране доведе до по-ефективното разпределение на наличните бюджетни ресурси, както и до тяхното ефикасно разходване по конкретни програми. Този подход позволява и ефективно и прозрачно наблюдение на изпълнението чрез оценка на постигнатите резултати.

Основният източник на финансиране на дейностите в изпълнение на стратегията е държавният бюджет и общинските бюджети. Най-големият допълнителен източник за финансиране на тези политики ще бъдат Структурните фондове на Европейския съюз чрез съответните Оперативни програми.

Европейската комисия ще продължи да финансира специфични проекти, насърчаващи правата на децата. Тематичните бюджетни линии, насочени към правата и нуждите на децата, са повечето от 15.

ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ. НАЦИОНАЛНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА И СТАТИСТИЧЕСКА ИНФОРМАЦИЯ

Откритият метод на координация в областта на социалната политика между държавите - членки на Европейския съюз, налага да се работи със сравними,

своевременни и надеждни статистически данни. България е поела ангажимента да предоставя хармонизирани статистически данни за социалните разходи към Европейската система за интегрирана статистика на социалната закрила (ESSPROS), за разработване на индикатор (или набор от индикатори) относно благосъстоянието на децата, както и статистически данни за бедността, материалните лишения и жилищата.

Националният статистически институт осигурява информация относно: регистрация на ражданията и на умираанията, брой и структура на населението; информация за учебните заведения, преподавателите и учащите се по степен на международната стандартна класификация на образованието (ISCED-97); здравните заведения за опазване здравето на майката и детето - по местонахождението и според вида им, домове за медико-социални грижи, годишни изчерпателни наблюдения на здравната мрежа, медицинските кадри и заболяемостта на населението, специализирани институции за предоставяне на социални услуги, както и за други показатели, оказващи пряко и непряко влияние върху политиките за децата. Наред със статистическата информация политиките за детето да бъдат формирани и въз основа на резултатите от тематични изследвания.

С промените в Закона за закрила на детето от 2006 г. нормативно беше уредена Националната информационна система. Държавната агенция за закрила на детето е отговорният орган за създаването и поддържането на национална информационна система. Системата поддържа следните данни: децата в риск; децата с изявиени дарби; от регистрите, водени от регионалните дирекции за социално подпомагане към Агенцията за социално подпомагане по реда на Семейния кодекс; специализирани институции за деца; юридически лица с нестопанска цел, работещи по програми за детето; децата, необхванати от училище; доставчици на социални услуги за деца; други данни от значение за закрила на детето. Националната информационна система се структурира на три информационни нива – общинско, регионално и национално.

От така направения преглед се очертава необходимостта от предприемане на мерки в следните насоки:

1. Разработване на набор от сравнителни индикатори за благосъстоянието и правата на децата, включително чрез включване на децата при определянето на индикатори, като по този начин се гарантира, че индикаторите отразяват детския опит и интереси.

2. Разширяване и синхронизиране на действащите статистически индикатори с индикаторите на Европейския съюз по пол и възраст на детето в области като:

а) семейно поведение – брой, възраст и пол на децата, засегнати от развод на родителите, брой определени издръжки, пол на родителя, който упражнява родителските права;

б) здравеопазване – детайлна статистика за заболяемост, смъртност и причини за смъртността на децата до 18-годишна възраст, пол, редки и специфични болести;

в) образование;

г) насилие и детски труд, включително сексуална експлоатация и трафик на деца.

3. Създаване на институт или център за изследвания за детето и семейството.

4. Провеждане на национални изследвания, които да послужат за формиране на политики в чувствителни области като например: Съвременният модел на детството в българското общество; Физически и психични особености на съвременните български деца; Нивото на семейното функциониране у нас и модели на родителско поведение и очаквания.

5. Гарантиране на функционирането и развитието на Националната информационна система по Закона за закрила на детето.

РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Бързото и широко разпространение на информационните и комуникационните технологии и глобализацията доведоха до създаването на нова работна среда в България. Тя се характеризира с все по-тясна връзка между равнището на образованието и трудовата заетост, както и с уеднаквяването на изискванията към професионалните умения в световен мащаб. От работещите в различните сфери, имащи отношение към детето, ще се изискват все повече умение за мултидисциплинарен подход, технически способности, комуникативни умения, мотивация за продължаващо образование през целия живот, социални умения и др.

Голямо значение за успешното изпълнение на стратегията има начинът, по който се подготвят кадрите във висшите училища, които ще работят в различните сфери, засягащи политиките за детето - педагогически кадри, социални работници, здравни работници, психолози, юристи, полицаи и дознатели и други. Във висшите училища следва да се предлага модерно знание, основано на съвременните постижения на науката и изследванията на децата и семействата чрез съвременните форми на преподаване и обучение. Университетското образование следва да осигури връзка с нуждите на пазара на труда, да преодолява феминизацията на професиите, свързани с правата и закрилата на децата.

Съществено значение за подобряване на качеството и ефективността на прилаганите политики за децата има подборът на хората, които са пряко ангажирани с дейности, свързани с децата и с техните семейства. Необходимо е те да се съобразяват с техните личностни и професионални качества, както и с желанието им да повишават и разширяват своята квалификация непрекъснато, за да могат пълноценно и ефективно да подкрепят децата и семействата.

Да бъдат предприети следните мерки с цел развитие на човешките ресурси на системата за закрила на детето:

1. Да се осигури съответствие между професионалната квалификация на специалистите и потребностите на пазара на труда с оглед изискванията на целевите групи в условията на глобализацията се свят.

2. Да се приеме държавен стандарт за съотношението „социален работник – брой клиенти” при работата с децата и техните семейства.

3. Да се актуализират стандартите за съотношението брой персонал-деца при предоставянето на различни видове услуги с цел повишаване на качеството.

4. Да се развият гъвкави механизми за включване в обучение за повишаване на квалификацията, както и за придобиване на различни професионални умения с практическа насоченост на специалистите, ангажирани с дейности, свързани с децата и техните семейства.

5. Да се въведат разнообразни мотивационни инструменти и техники за стимулиране на специалистите и повишаване на тяхната професионална реализация чрез приемане на план за кариерно развитие на специалистите, обвързан с обучение за повишаване на квалификацията, трудовите възнаграждения, подобряване условията на труд и осигуряване на технически средства за работа в офис и на терен.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЦЕЛИТЕ

- Намалено равнище на бедност за групата 0-15 години (базова стойност за 2005 г. – 17,8%);
- Намалено равнище на бедност сред домакинствата с деца (цели на хилядолетието – среден месечен доход – 280 евро, дял на бедното население – 15%, праг на бедността – 170 евро);
- Развита мрежа от услуги за семействата с деца – консултиране, обучение на родители, медиация и др.;
- Намален относителен дял на децата, отглеждани в специализирани институции;
- Броят на децата, настанени в семеен тип среда, се равнява поне на 50% от броя на децата, настанени извън техните биологични семейства;
- Гарантиран достъп до медицински услуги за всички деца;
- Снижаване на показателите за детска смъртност и доближаването им до добрите примери от страните на ЕС, за да се постигнат и целите на хилядолетието за България: смъртността сред деца до 5 години да достигне 9,5 на 1000 живородени; до 1-годишна възраст - да достигне 7,0 деца на 1000 живородени,

перинаталната смъртност да достигне 8,0 на 1000 деца, делът на живородените деца с ниско тегло да достигне 6% на 1000 живородени деца;

- Повишен брой на кърмещите майки на деца до 1-годишна възраст;
- Да се постигне 90% обхват на децата с имунизация от задължителния имунизационен календар;
- Подобрена профилактика на здравето при децата от всички възрастови групи;
- Силно ограничаване на рисковите фактори, като тютюнопушене, злоупотреба с алкохол и употреба на наркотични вещества;
- Ограничаване на риска от разпространение на половопредавани инфекции, HIV/СПИН;
- Развита мрежа за психиатрична помощ за деца в цялата страна;
- Въведени програми за психичноздравно благополучие на децата, включително превантивни програми от грижи за деца с психични разстройства и техните семейства;
- Постигане на 100% обхват на задължителната предучилищна подготовка;
- Увеличаване дела на децата от различните етнически малцинствени групи, които са интегрирани в общообразователни училища;
- Подобряване владеенето на български език от децата, за които той не е майчин, което ще ги предпазва от дискриминация и ще изравни възможностите им в образователния процес с тези на останалите деца;
- Увеличаване относителния дял на децата с увреждания, които са интегрирани в детските градини и общообразователните училища;
- Увеличен достъп до услуги за деца – жертви на насилие, детски труд, сексуална експлоатация и трафик с цел възстановяване и връщане в образователната система или професионално образование;
- Премахнати най-тежките форми на детски труд до 2016 г. в съответствие с глобалната цел, поставена от Доклада на Международната организация на труда от 2006 г.;
- Във всяка община е създаден културен център или институция, които да предлагат детски културни дейности, детски спорт и организация на свободното време;
- Осигурена модерна спортна база за всяко дете на територията на всяка община;
- Увеличен брой предавания за децата, семейството и свободното време в обществените и частните медии;
- Изградена система за мониторинг върху правата на децата и качеството на услугите за деца;
- Въведени стандарти за ранно детско развитие.

МЕХАНИЗЪМ ЗА МОНИТОРИНГ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

С цел да се гарантира наблюдението и оценката на изпълнението на целите и мерките по стратегията ще бъдат предприети следните дейности:

На национално ниво наблюдението на политиките за детето и изпълнението на Стратегията се ръководи от председателя на Държавната агенция за закрила на детето. Наблюдението ще бъде осъществявано по отношение на целите, мерките и очакваните резултати по стратегията, както и по правата на детето.

Наблюдението ще бъде осъществявано от председателя на Държавната агенция за закрила на детето и чрез периодични (на всеки три години) доклади от ресорните министерства и институции и доклади от социологически проучвания за оценка на стратегията. Механизмът включва и анализ от интегрираните проверки по правата на детето на местно ниво.

Резултатите от наблюдението ще бъдат обобщавани от председателя на Държавната агенция за закрила на детето, който ще представя доклад за обсъждане пред Националния съвет за закрила на детето.

След приключване на третата, шестата и десетата година от изпълнението на стратегията председателят на Държавната агенция за закрила на детето ще изготвя доклад с анализ на постигнатите резултати спрямо заложените цели. Докладът ще бъде предоставян за обсъждане от НСЗД, след което ще бъде внасян за приемане от Министерския съвет. Вследствие на изготвения анализ и при необходимост председателят на Държавната агенция за закрила на детето може да инициира ревизия на стратегията.

На местно ниво наблюдението на политиките за детето се изпълнява от комисии за детето към общинските съвет, в които следва да има представители на: общинските администрации, дирекциите „Социално подпомагане”, регионалните инспекторати по образование, бюрата по труда, областните инспекции по труда, регионалните центрове по здравеопазване, местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, районните полицейски управления, училища и детски градини, местни организации на гражданското общество и лицензирани доставчици на социални услуги за деца. Комисиите за детето следва да разработят местни програми за детето, които да отразяват препоръките от анализите от интегрираните проверки по правата на детето

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АСП	Агенция за социално подпомагане
ВУИ	Възпитателни училища-интернати
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДСП	Дирекция “Социално подпомагане”
ЕС	Европейския съюз
ESSPROS	Европейска система за интегрирана статистика на социалната закрила
ЗБППМН	Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
ЗЗД	Закон за закрила на детето
ЗУБ	Закон за убежището и бежанците
КПД	Конвенция за правата на детето
МВР	Министерството на вътрешните работи
МЗ	Министерството на здравеопазването
МОН	Министерството на образованието и науката
МОТ	Международната организация на труда
МС	Министерския съвет
МТСП	Министерството на труда и социалната политика
НИС	Национална информационна система за деца
НПО	Неправителствена организация
НСЗД	Национален съвет за закрила на детето
ОЗД	Отдел “Закрила на детето”
ООН	Организацията на обединените нации
РДСП	Регионална дирекция “Социално подпомагане”
РИО	Регионален инспекторат по образованието
СЗО	Световната здравна организация
СПИ	Социално-педагогически интернат
УНИЦЕФ	Детски фонд на ООН